

2520

*Nagy D. Márton Sándor úrnak
hívóvali tisztelettel
hűlés tanítványa
Domanovszky*

4

MÜGELN HENRIK
NÉMET NYELVŰ KRÓNIKÁJA
ÉS A
RÍMES KRÓNIKA.

ÍRTA

DOMANOVSZKY SÁNDOR.

(KÜLÖNLÉNYOMAT A »SZÁZADOK« 1907. ÉVI FOLYAMÁBÓL.)

BUDAPEST.

ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. NYOMÁSA.

1907.

1930~~8~~

AZ ŐSI MAGYAR KRÓNKA keletkezését és fejlődését kutatva, sorra vettem a különböző szerkesztéseket, s egymással is összehasonlítva őket, iparkodtam e nehéz kérdésre s krónikáink bonyolult viszonyára némi fényt deríteni. A latin nyelvű prózai szerkesztésekkel végeztem is, s a végső eredményeket *A Pozsonyi Krónika és a kisebb latin nyelvű prózai szerkesztések* ¹⁾ meg *Kézai Simon mester krónikája* ²⁾ című legutóbbi tanulmányaimban össze is foglaltam. ³⁾ A feladat azonban ezzel még nincs befejezve, mert régi krónikáknak fenmaradt még egy német nyelvű fordítása és egy verses feldolgozása is.

Ezzel a kettővel óhajtanék még ezúttal foglalkozni. Feladatomat megkönnyíti, hogy Mügelin Henrik életével és krónikájával több német író is behatóan foglalkozott, s hogy a Rímes Krónikáról oly világos és alapos tanulmányokra támaszkodhatom, mint a milyenek *Wilmanns* ⁴⁾ és *Röthe* ⁵⁾ cikkei. Az ő kutatásai teszik lehetővé, hogy midőn kizárólag a magyar krónika szempontjából Mügelinnel és a Rímes Krónikával foglalkozni akarok, több pontban csak az általuk elért eredményeket kell összefoglalnom.

¹⁾ *Századok*, 1905. 397—419. és 518—547. ll.

²⁾ Budapest, 1906.

³⁾ V. ö. még: *A Dubniczi Krónika* (*Századok*, 1899. 226—256., 342—355., 411—451. ll.) és *A Budai Krónika* (*Századok*, 1902. 615—630., 729—752., 810—831. ll.) című tanulmányaimat.

⁴⁾ Ein lateinisches Gedicht Heinrichs von Müglin. *Zeitschrift für deutsches Alterthum*, XIV. 155—162. l.

⁵⁾ Heinrichs von Mügeln Ungarische Reimchronik. *Zeitschrift für deutsches Alterthum*, XXX. 345—351. l.

I.

Mügeln Henrik a XIV. század egyik jőnevű német dalosa. Életéről vajmi kevés adatunk van; a mit tudunk, az is csak a saját munkáiban elszört nyilatkozatai révén maradt az utókorra. Származása helyét Valerius Maximus fordításához írt előszavában maga jelöli meg: *Heinrich von Mogelîn gesessen bî der Elbe in dem lande zu Mîssin*. Erről a Mügeln helységről vette nevét is. Mint korának jőnevű és kedvelt költője, több udvarnál is megfordult. Valerius Maximusát *Pettaui Hertnid*-nek ajánlotta, a kinél akkor tartózkodott.¹⁾ Német nyelvű magyar krónikáját *IV. Rudolf* osztrák hercegnek dedikálta.²⁾ A Rímes Krónikát, — melynek szerzője szintén Mügeln volt, — *Nagy Lajos* magyar királynak ajánlotta. »*Der meide cranz*» című költeményében *IV. Károly* császárt dicsőítette, s írt egy *János* cseh királyt dicsőítő költeményt is. Mindebből tehát kétségtelen, hogy Nagy Lajos udvarán kívül megfordult még a cseh és osztrák udvarnál is, és hogy egy ideig Stiriában Pettaui Hertnid kenyerén élt.

Sokkal nehezebb kérdés azonban ezeket az adatokat időrendbe szedni. E tekintetben úgyszólván pusztá combinatióra vagyunk utalva, s valahány író csak foglalkozott is ezzel a kérdéssel, mind más eredményre jutott. Minthogy az érvek, a melyek alapján e kérdéshez hozzá lehet szólni, Mügeln munkáiban vannak lefektetve, kénytelenek is vagyunk ezt a kérdést későbbre halasztani.

Korára kétségtelenül költeményei tettek legnagyobb hatást. Ezekkel szerezte jó hírét, kenyerét és positióját. Ezekkel szerezte meg magának azt a tiszteletet is, melyről dalostársai tesznek említést. Költeményei vaskos kéziratokban maradtak fenn, közülök azonban csak *Müller Vilmos* adott ki egynehányat.³⁾ Költészetével *Schröer Károly* foglalkozott behatóan.⁴⁾ *Schröer* különösen *Konrad von Würzburg*-ban látja költészetének mintaképét,⁵⁾ míg *Gervinus*⁶⁾ és *Müller*⁶⁾ *Frauenlob* hatását is felvélük ismerni benne. Mesterkélt költészetének jellemzése nem

¹⁾ Hertnit von Petou in Stirlant gesezen bî der Trâ.

²⁾ In lob dem hertzogen Rudolffen dem virden von Osterreich wann ich den namen seiner wircikeit in das puches haubt meines getichtes zu allen tzeiten setz durch recht und auch von schulden.

³⁾ Fabeln und Minnelieder von Heinrich von Müglin. Göttinger Studien, 1847.

⁴⁾ Die Dichtungen Heinrichs von Mügeln nach den Handschriften besprochen. Sitzungsberichte der Wiener Akademie, LV. 451—522. I.

⁵⁾ Id. h. 457. l.

⁶⁾ II. 155. l.

⁷⁾ Id. h. 7. l.

tartozik ide. E költemények közül jelentőségre és terjedelemre a »*Der meide cranz*« című a legnevezetesebb.

A költemények mellett azonban Mügelin fordítással is foglalkozott, s a magyar krónikán kívül *Valerius Maximus*-t is lefordította. E helyen természetesen ez sem érdekel bennünket, s így áttérhetünk magyar krónikájára.

Ez a német nyelvű krónika a következő kilencz kéziratban maradt ránk :

1—2. A legjobb késtégtelenül a *két wolfenbütteli* kézirat, a melyek alapján *Kovachich* sajtó alá is rendezte Mügelin munkáját.¹⁾ Mindkettőt a wolfenbütteli *hercegi könyvtárban* őrzik, mindkettő papírra van írva s a XV. század elejéről való. *Kovachich* a régebbinek szövegét nyomatta le, s a későbbinek eltéréseit zárójelben írta a szövegbe.²⁾ Ezt a későbbi kéziratot a kötetábla belsejére írt bejegyzés szerint *Ebner Mátyás* 1429-ben hozta Magyarországból.³⁾

3—4. A *müncheneri királyi és állami könyvtár* szintén két Mügelin-kéziratot őriz. Mindkettő XV. századi kéz írása és papírosra van írva. A *Cgm. 112.* jelzésűben egy cseh krónika is van, melyből az író Mügelin magyar krónikájába is több részt betoldott. A *Cgm. 331.* jelzésű több kéz írása s Mügelin krónikáján kívül egy kivonatos latin nyelvű magyar krónikát,⁴⁾ egy 1479-ig terjedő német krónikát, s Mátyás és Beatrix esküvőjének *Hanns Seybolt* von *Hochstettentől* 1482-ből származó leírását is tartalmazza.

5—6. Két Mügelin-kézirat van a *bécsi császári udvari könyvtárban* is. Mindkettő papir-codex. A 2866. jelzésű a XIV. század végéről vagy a XV. század elejéről való és végig *Hanns von Markht* írása. A 2919. számú egy századdal későbbi és Mügelin krónikáját csonkán tartotta fen.

7. A hetedik kéziratot a *pozsonyi ág. ev. lyceum könyvtára* őrzi, 549. számú papir-codexében, melyben az *Ofner Stadtrecht* is megvan. A Mügelin-kézirat a XVI. század elejéről vagy a XV-ik végéről való.

8. A *heidelbergi egyetemi könyvtárnak* a XV. század elejéről származó *Pal. Germ. 5.* jelzésű papir-codexe is tartalmaz egy Mügelin-féle német nyelvű magyar krónikaszöveget.

9. És végre a *boroszlói egyetemi könyvtár R. 304.* jelzésű papir-codexében is fenmaradt Mügelin krónikája egy XV. századi kéz írásában a következő kolophonnal : *Hoc opus completum est*

¹⁾ Sammlung kleiner noch ungedruckter Stücke, 1—94. l.

²⁾ V. ö. a kiadás bevezetését, XIX. l.

³⁾ Ein ungerische Karonyek brocht Mathes ebner von Ungern, anno 1429.

⁴⁾ V. ö. A Pozsonyi. Krónika. Századok, 1905. 528—539. ll.

in Waldau per Johannem Clementis filium pistoris in vigilia penthecosten hora decima anno domini M^o CCCC^o LXV°.

Magam nem voltam abban a helyzetben, hogy a kéziratokat mind megnézzem és összehasonlítsam; a rájuk vonatkozó adatokat, valamint szövegeik pontos összehasonlítását dr. *Madzsar Imre* barátomnak köszönöm, a ki szíves volt jegyzeteit és pontos szövegvariánsait rendelkezésemre bocsátani.

A szövegek közt különben lényegbe vágó eltérések nem igen vannak. Nyelvi és helyesírási tekintetben ugyan igen nagyok a különbségek, de tárgyi szempontból csak azt jegyezhetjük fel, hogy egyik-másik kézirat egyes helyeket kihagyott vagy esetleg máshonnan betoldott. Így hagyja ki pl. a *boroszlói* kézirat a 67-ik fejezetet, a *bécsi 2919.* jelzésű a 17. és 22. fejezetet. Ez az utóbbi különben is csak 52 fejezetet tartalmaz, vége hiányzik.

Meglehető szabadon írja át a szöveget, itt-ott egy-két adatot is beszúrva, a *pozsonyi* kézirat. De azért ennek a változtatásai sem lényegesek, s a latin szöveghez ugyanoly viszonyban áll, mint a többiek.

A legnagyobb változtatások a *müncheni Cgm. 112.* jelzésű codexben vannak. Ez a 60-ik fejezetben a Szentföldnek a törökök által való megtámadtatásáról, Gergely pápa és I. Frigyes császár haláláról szóló adatokat told be. A 61-ik fejezetben megemlíti Kálmán herczeg elesét. Ezenkívül pedig egész sereg betoldás van benne a codex cseh krónikájából. A 43-ik fejezet után a cseh krónika 104-ik lapjáról egy egész fejezetet told be »Wie kunig Colomanus mit Swatopluck wider einander waren und wie Swatopluck gewundet ward« címmel. A 49-ik fejezet után is hosszú rész következik a cseh krónika 107-ik lapjáról. Az 55-ik fejezet után megint a cseh krónika egy egész fejezetét írja le a 124-ik lapról »Wie der kunig zu Beheim kom gen Ungern und wustet unngern gar vast« (1174) címen. A 61-ik fejezetnél IV. Béla betörése Ausztriába és Morvaországba van átírva a cseh krónika 144-ik lapjáról. Ottokár betörését Pozsony és a Rába vidékére a cseh krónika 150-ik lapjáról a 62-ik fejezetbe toldta be. Végre ugyancsak a 62-ik fejezet után szúrta be a cseh krónika 151-ik lapjáról Rudolf császár és II. Ottokár 1276-iki küzdelmét minden magyar vonatkozás nélkül.

A pozsonyi kézirat szabadabb átírása, a müncheni Cgm. 112. jelzésű cseh bővítései, a boroszlói és bécsi 2919. jelzésű kihagyásai azonban mind oly eltérések, a melyek nyilvánvalóan a krónikát másoló scribák változtatásai és hibái. Ezekről és az eltérő nyelvi sajátságoktól eltekintve azonban, Mügeln krónikájának szövege mind a kilencz kéziratban pontosan *egyeznek*. Így azután a különböző kéziratok viszonyával tovább foglalkozni

fölöslegesnek is látom és rátérek a legfontosabb kérdésre : *a német szöveg keletkezésére.*

Ezt a kérdést a német írók az életrajzi adatokkal hozták kapcsolatba, s a legtöbb chronologiai összeállításban alapvető dátum a magyar krónikafordítás, a mely köré helyezkednek el azután a többi adatok. *Wilmanns* azt hiszi, hogy Mügeln 1346-ban vagy ezután jött Magyarországra, s hogy idejövetelének oka az volt, hogy 1346-ban Nagy Lajos eljegyezte IV. Károly császár legidősb leányát Margitot. Margit azonban már 1353-ban meghalt, s minthogy Magyarország és Csehország közt különben is feszült lett a viszony, Mügeln Ausztriába, Magyarország akkori szövetségéhez tért át, a honnan utóbb Stiriába került.¹⁾

Már *Wilmanns* combinatióiban is fontos szerepe van a magyar krónikának. Még fontosabb szerepe jut *Lorenz*-nél, ki ebben a kérdésben nagy elvakultsággal eldobja a sulykot. A kiváló tudós, a ki igen jól tudja, hogy a Bécsi Képes Krónika 1358-ban keletkezett, s a kinek véleménye szerint — ugyan tévesen — ez a szerkesztés a Budai Krónikába és Thurócziba is átment, ezt írja krónikánk ezen sokszorosan bővült szerkesztéséről: »sollte nicht Heinrich von Mügeln selbst der Verfasser sein, so ist jedenfalls unter seinen Augen das Werk entstanden, denn wenige Jahre später sehen wir Heinrich von Mügeln schon mit einer Uebersetzung desselben beschäftigt.«²⁾

Lorenz vak szeretettel fordúl a német Mügeln felé és az 1358-iki szerkesztéssel is valamelyes kapcsolatba akarja hozni. Szem elől téveszti tehát, hogy a Nagy Lajos korabeli szerkesztésből, a Budai Krónika szerkesztése mellett, hogy fejlődik ki a Bécsi Képes Krónika szerkesztése, s egy későbbi helyen már így ír: »sicher ist demnach, dass die Compilation von 1358 auf Simon Keza gestützt eine zweite Urgeschichte der Ungarn benutzte und zu einem Ganzen verschmolz, dass gleichzeitig Heinrich von Mügeln seine rythmischen Gedichte verfasste, und dass er hierauf für den Herzog Rudolf von Oesterreich die Chronik von 1358 übersetzte. Ungewiss bleibt nur ob man ihm auch jene prosaische Compilation zuschreiben soll.«³⁾

Éleadatait különben *Schröer*⁴⁾ nyomán évszámok nélkül szintén úgy állítja össze, hogy a császári udvarban s az osztrák hercegnél eltöltött idő közé teszi magyarországi tartózkodását.⁵⁾

Schröer azonban magyarországi tartózkodásról nem szól,

¹⁾ Zeitschrift für deutsches Alterthum, XVI. 161. l.

²⁾ *Lorenz*: Deutschlands Geschichtsquellen, II. 285. l.

³⁾ U. o. II. 286. l.

⁴⁾ Id. h. 453. l.

⁵⁾ U. o. II. 284. l.

s 1346—1358-ig Csehországban, 1358—1365-ig IV. Rudolfnál szerepelteti Mügeln. Ez ellen azután Helm is felszólal, a ki azonban Lorenz nyomán indulva el, már teljesen összezavarja a dolgokat. Szerinte már abból, hogy Mügeln magyar krónikával foglalkozott, bizonyos, hogy itt tartózkodott az országban. Csakhogy Helm szerint Lorenz téved, mikor a Rímes Krónika szerkesztése ideje alapján Mügeln magyarországi tartózkodása idejét az 1358-ik év, tehát a Bécsi Képes Krónika szerkesztése ideje után teszi. Helm ugyanis ezzel nem tudja összeegyeztetni azt, hogy a Rímes Krónika szerzője az előszóban ezt mondja: »*iuvenili rationis vomere.*« Minthogy ugyanis Mügeln az 1346-ban elhalt János cseh királyt is megverselte, az ötvenes évek második felében már nem igen írhatta magát ifjunak.¹⁾

Eddig még nincs nagyobb botlás Helm okoskodásában. De a mint a magyar krónika ügyére tér át, hajmeresztő tévedések követik egymást nyomon. Szerinte a Rímes Krónika kétségtelen forrása a Bécsi Képes Krónikának,²⁾ a melyről így ír tovább: »*diese prosachronik widerum ist die directe vorlage zu Heinrichs deutscher Ungarnchronik, ja die übereinstimmungen sind so beträchtlich, dass sogar der gedanke, Heinrich habe auch jene verfasst, manches für sich hat.*« Ha ez bebizonyítható volna, úgy Helm kétségtelen bizonyítékot látna benne, hogy Mügeln már nem volt Magyarországon, midőn német nyelvű krónikáját írta, mert különben kétségtelenül azt is Nagy Lajosnak ajánlotta volna.

Ez a sorrend természetesen teljesen lehetetlen. A ki bármily felületesen is, ismeri a magyar krónikaszerkezetek származási viszonyait, tisztában van vele, hogy ez a származási sorrend a leglehetősebb. Nem is szükséges tehát ellene vitatkozni, alább úgy is a német és a rímes szöveg keletkezésével is tüzetesen fogok foglalkozni.

Helm Mügeln ifjúságát az ötvenes évek közepéig számítja, de minthogy a német szöveg mégis jobban egyezik a Bécsi Képes Krónikával — a Budai Krónikát, úgy látszik, egyáltalán nem ismeri — és ez csak 1358-ban, szerinte tehát már nem a költő ifju éveiben készült, nem tehet egyebet, mint hogy a sor élére állítsa a Rímes Krónikát. A magyarországi tartózkodásnak szerinte az 1346—1353 évek közé kell esni, s a *Rímes Krónikát* Mü-

¹⁾ Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Litteratur, XXI. 243. l.

²⁾ Diese gereimte chronik hat nun sicher dem verfasser einer lat. prosaischen Ungarnchronik vom jahre 1358 (Chronicon pictum Vindobonense) vorgelegen, wie einzelne übereinstimmungen beweisen, für die eine gemeinschaftliche quelle nicht aufzufinden ist. U. o. 243. l.

geln az 1352—1353 években írhatta. 1358-ban keletkezett azután a *Bécsi Képes Krónika*, a melyet az 1360—61 évnél hamarább Mügeln nem fordíthatott német nyelvre.

Igy hozták kapcsolatba a német szöveg s a Rímes Krónika keletkezését Mügeln életrajzi adataival, s mentől tovább haladtak ezen az úton, annál jobban össze is zavarták a dolgokat, úgy hogy a német szöveg s a Rímes Krónika keletkezésének kérdését beható tanulmány alapján kell eldönteni, hogy az eddigi zavaros felfogásokkal le lehessen számolni.

Lorenz és Helm már abban is tévednek, hogy a Mügeln-féle német szöveget az 1358-iki Bécsi Képes Krónikával hozzák kapcsolatba. A Budai Krónikáról szóló tanulmányomban már megjelöltem mindazon pontokat, a melyekben a *Budai Krónika* s a *Bécsi Képes Krónika szövegei egymástól különböznek*. Ha ezeket végig összehasonlítjuk Mügeln német szövegével, úgy világos, hogy Mügeln ezt *nem ismerte*. Mügelnnél is az a sovány, kámíta eredetet valló régi genesis van meg, a mely Kézainál, a Sambucus-codexben és a Pozsonyi Krónikában maradt még korunkra. A magyarok bejövetelét jelző időmeghatározás: »do der kaiser ott von swaben reychte in demselben iar«, is csak a Budai Krónika családjának időmeghatározásából keletkezhetett.¹⁾ Nincsenek meg benne azok az egykorú és közeli körű feljegyzések sem, a melyeket a Bécsi Képes Krónika írója a jövővény nemzetségek tárgyalásától imitt-amott, Salamontól III. Istvánig azonban igen sűrűn toldott be a régi szövegbe, s a melyek munkáját oly becessé teszik.

Mínthogy azonban ezeknek az *interpolatio*knak *egynehány szilánkj*a mégis belejutott Mügeln munkájába, minden félreértés elkerülése végett először ezekkel a szilánkokkal kell foglalkoznom.

Az első nyom *Szent László* halálának elbeszélésénél (47. fej.) van; említi ugyanis a cseh hadjáratot, de Mügeln e helyen még többet is tud, mint a Bécsi Képes Krónika, mert tudja, hogy László visszatérőben volt s hogy halála előtt felvette a halotti szentségeket.

További nyomok *Kálmán uralkodásánál* (48. fej.) vannak. Az elbeszélés még itt is kétségtelenül a Budai Krónika családjának variánsán alapszik. Innen vette Mügeln Daľmácia elfoglalását és az apuliai hadjáratot is, noha ezeket nagyon zavarosan ültette át német fordításába. Innen van Álmos és Béla megvakítása is.

¹⁾ Imperante igitur Ottone Cesare de Sueuia oriundo in Italia et Germania

Budai Krónika :

Ipse enim Belam, filium Almus Ducis . . . adhuc infantem . . . extractum de matris gremio, excavit. Set quia sibi consanguinitate attinebat, ideo ipsum non interfecit, sed privavit lumine, ut non sit dignus portare Coronam sancti Regis.

Mügelu :

Darnach alz der kunig Coloman vol possheit was also liess er sein pruder almus vahun und seins pruder sun belam vnd liess ym die augen aussprechen daz er der kuniglichen ere nicht wirdig were.

Viszont a »daz rach die hymlich gewalt swerlich wan der kunig viel in ein sichtum darnach« szavak a Bécsi Képes Krónika interpolatiójára utalnak, mert csak ez beszél isteni bosszuról¹⁾ és Kálmán betegségről.²⁾ De Mügelu néhány szavával szemben a Bécsi Képes Krónika a megvakításról és Kálmán betegségről egy egész hosszú fejezetet tud elmondani, melyben a legapróbb részleteket is feljegyzi.

És hasonlóképp áll a dolog az *Almos*-féle viszályokkal is. A Budai Krónika családja Álmost csak mint a megvakított Béla atyját nevezi meg, viszályáról Kálmánnal nem tud semmit. A Bécsi Képes Krónika hosszú lére eresztve, itt is részletesen tárgyalja az eseményeket, s Mügelu-nél csak néhány szó árulja el, hogy valamiképp tudomást szerzett róluk.

A fent említettekén kívül ugyanis Mügelu csak a következőket mondja. Kálmán koronázásánál : »wan der heilig kunig lasla het geschicht daz daz almus colomans pruder solt nach ym kunig werden wann er west wol daz er untz wer dem reych, do entwaich almus und liess yn kunig werden, wann er der edelst was.« Majd alább : »nach cristus gepurt taussent iar und in dem ein und hundertisten Jar do kam almus des kuniges pruder zu dem kunig wann er vor ym geflohen was, do het der kunig willen yn vahun, zu dem andern mal do floh almus do wart er aber vorsunet mit dem kunig.« Mindkét hely még hozzá nagyon zavaros is, a mi arra vall, hogy Mügelu előtt e helynél egyáltalán nem volt irott forrás, vagy ha volt, úgy ezt a forrást csak futólagosan olvasta át, és gondatlanul választotta ki belőle a felhasznált részeket.

Világosabb már a Bécsi Képes Krónika interpolatióihoz való viszony a következő, II. István uralmát tárgyaló 49-ik fejezetnél. Itt a sorrend is megfelel a Bécsi Képes Krónikának.

¹⁾ Divina ultione premature mortis diglutivit dira sorbitio . . .

²⁾ A betegség a BKK. 67. fejezetében : Dux Almus et filius eius exoculantur.

A »derselb kunig was eines hohen hertzen« szavak is talán a Bécsi Képes Krónika »sed spiritus eius in manibus eius« szavainak felelnek meg.

Mügeln azután egész röviden Lengyel- és Görögország pusztítását említi. A Bécsi Képes Krónika több lengyel hadjáratot említ; hogy a Mügeln említette melyiknek felel meg, nem dönthető el. A görög eseményeknél azonban már vannak szoros egyezések.

Bécsi Képes Krónika :

... invasit partes Grechie atque et alias civitates Grechie igne et gladio devastavit ...

Timebantque omnes reges Stephanum Regem tanquam ictum fulminis ...

Rex autem Stephanus diligebat Kunos tunc temporis plus quam deceret, quorum dux nomine Tatar ... cum rege morabatur.

Contigit autem ut rex incideret in grauem infirmitatem.

Hungari vero villani cum audissent quod Rex in mortis articulo esset, interfecerunt Kunos, qui eorum bona diripiebant.

Rex autem ... dixit: Si sanitati restitutus fuero, pro uno quoque, quem ex vobis interfecerunt, decem interficiam.

Mügeln :

... auch tzoh er mit einem hergen krichen vnd gewan viel veste vnd stete ...

... denselben kunig vorchten all sein vmbessen wann er gar streithaftig waz ...

... auch het er lieb die heyden vnd die tatter mer dann die vngern ...

donach wart der kunig syech

In dem sichtum leftern vnd schenten die vngern die heyden.

Do sprach der kunig wird ich gesunt ich wil tzehen vngern fur ein heyden toten.

Terjedelemre azonban Mügeln itt sem vetekedhetik a bécsi interpolatorral. A mi nála is megvan, sokkal rövidebben van meg; mily bőven beszél az interpolator pl. a görögök elleni küzdelemről. S a Bécsi Képes Krónika interpolatióinak java-résziére még utalás sem történik; így nincs szó Ladomér ostromáról s a híres Kozma-féle jelenetről, sem a király kegyetlen-ségeiről.

A következő 50-ik, *II. Béláról* szóló fejezetben csak egy rövid toldás van: »derselb kunig bela slug belinum den kunig von polan vmb mit allem seinem heer. In des kuniges zeiten waz ungerlant in frid und in gnad derselb kunig waz gar milde und süsse« Ennek az eredete azonban nem állapítható meg pontosan. A lengyel király megveretése Boricsnak lengyel segítséggel való

betörésére vonatkozik, de a Bécsi Képes Krónika erről az eseményről hosszú, részletes elbeszélést közöl, a melyet Mügeltn valószínűleg nem is ösmert. A nagy békességről sem a Bécsi Képes, sem a Budai Krónika nem tud, a király kegyessége azonban nyilván a Budai Krónika »et fuit pius rex« szavain alapszik.

A *II. Gézaról* szóló 51-ik fejezetnek azonban már semmi köze a Budai Krónika néhány sornyi tudósításához. Ez teljesen a Bécsi Képes Krónikával hangzik egybe; rövidebb és szárazabb ugyan, kihagy minden szép frázist, sőt fontos eseményeket is, pl. Pozsony elestét, III. Konrád kereszties hadainak átvonulását, Borics megjelenését VII. Lajos keresztiesei közt, — de különben nemcsak az események sorrendjében egyezik a Bécsi Képes Krónikával, hanem sokszor szószerint is összevág vele.

Respexit autem dominus Hungariam, et dedit propugnatores gradientem in multitudine fortitudinis sue. Dedit enim dominus regnum Geyse puero suo... et confortavit subiecitque ei gentes multas, et dorsa regum vertit in fugam a facie gladii eius.

Henricus autem quidam, dux Austrie principalis adversarius regis, omnes bellatores de Saxonia et de Bavaria secum adduxerat.

Bissenii vero pessimi et Siculi vilissimi omnes pariter fugierunt sicut oves a lupis, qui more solito preibant agmina Hungarorum.

gravatum est prelium contra teutonicos, et fortitudo eorum dissipata est, et corruerunt in ore gladii plus quam septem milia bellatorum, residui vero fugierunt.

Sőt a végén, Géza orosz hadjáratainál, Mügeltn még a Bécsi Képes Krónika interpolált szövegénél is többet tud:

... duxitque exercitum in Rusciam super Lodomerium ducem,

... do wart sein sun geysa zu kunig gekorn vnd gekronet, derselb kunig war gewaldig vnd gut tzu alle tzeiten.

... riet der hertzog heinrich von oesterreich dem keyser daz er gen unger, do nam der keyser heinrich die pairn vnd die sachsen vnd tzoh geweldig gegen vngern.

Da tzugen fur den kunig geysam die pessen vnd die tzeckel, dieselben wurden von den deutschen an den ersten rennen erslagen.

... vnd gewonnen den streit, do pliben der deutschen auf dem velde wol sibentaussent man, die andern fluhen mit dem kaiser aus dem streyt.

... darnach tzoh der kunig geysa mit kuniglicher gewalt gen reus-

ut vindicaret iniuriam soceri sui Minosloy, pro quo eciam iam pridem miserat exercitum, qui male tractatus fuerat a ruthenis et cunis.

sen auf den hertzogen ludmer vnd wolt rechen die gewald seines swehers Zislay genant, *doselb wart er vmbstlagen vnd die vngern fluchen*, darnach tzuh der kunig geysa tzu dem andernmal gen reussen vnd streit mit dem hertzogen ludmer der vorgenannt ist, do gesigt der kunig geysa *vnd der hertzog floh in einen dicken hack, do ging ein pruch vmb, do wart er genöt von dem kunig geysa daz er daz lant von im emphahen must tzu lehen vnd den vngrischen kunigen ymmer dienen scholt.*

E helyen Mügel'n tudósítása még helyesebb is. Jobban tudja Géza sógorának Izjaszlávnak nevét. A magyarok körülfogása valószínűleg az 1151-iki gyászos kimenetelű hadjáratra vonatkozik, mikor Volhyniában Vladimir meglepte őket,¹⁾ de ekkor a király nem volt velük; a másik meg mindenestre az utolsó Vladimir elleni hadjárat 1152-ben, mikor a Przemyslbe menekült fejedelem — ha hűbéri esküt nem tett is — esküvel fogadta meg a békét.²⁾

Visszatekintve mármost ezekre a *toldásokra*, kétségtelen, hogy Mügel'n bővítései és a Bécsi Képes Krónika interpolatívái *szorosabb rokonságban vannak*. Hiszen néhol még kifejezéseiket is párhuzamba állíthattuk. De ép oly bizonyos az is, — és ezt is párhuzamokkal bizonyítottuk, — hogy az *előadás magva még itt is a Budai Krónika variánsán alapszik*.

A mi a betoldásokat illeti, ezek a Bécsi Képes Krónika interpolatíváival szemben *igen rövidek, szárazak és színtelenek*, míg a Bécsi Képes Krónika megfelelő helyei költői lendületű, aprólékos elbeszélések.

És ha közelebről hasonlítjuk össze őket, még fontosabb különbségeket fogunk találni. A Bécsi Képes Krónika interpolatíváiban Kálmán és II. István uralkodásánál az előadás hangja nagyon *következetlen*; hol befeketi a két királyt, hol meg kiváló tulajdonságaikat emeli ki.³⁾ Ez kétségtelenül az egykorú vagy közelkorú feljegyzéseknek későbbi, talán a Bécsi Képes Króni-

¹⁾ V. ö. *Pauler*: A magyar nemzet tört. I. 361—362. l.

²⁾ U. o. I. 362—365. l.

³⁾ V. ö. a Budai Krónikáról írt tanulmányomat. *Századok*, 1902. 818—819. l.

nikába való beolvasztásnál történt tendentiosus átdolgozásából magyarázható. Ezeknek a következetlenségeknek azonban Mügelin interpolatióiban *nyoma sincs*, a mi talán mégsem kizárólag a sovány és színtelen előadásnak tulajdonítandó.

Még nevezetesebb azután az, hogy a két krónika interpolatióinak egybehangzásánál olyan helyeket is találunk, a hol a nyilvánvaló megegyezés daczára Mügelin a Bécsi Képes Krónikánál többet tud; így Sz. László halálánál és II. Géza orosz hadjáratainál.

És hadd említsek itt még egyet. Mügelin eddigi interpolatiói az utolsó fejezet kivételével még szórványosak. De most következik Mügelinnél egy rész, az 52—55. fejezetek II. Géza görög háborúiról, III. István, II. László és IV. István uralkodásáról, a mely sehol másutt fenn nem maradt, s a melyet ép ezért alább külön fogok tárgyalni. *E rész összefüggése az előbbi betoldásokkal világos.* Minthogy azonban a Bécsi Képes Krónikában ez a rész nincs meg, kétségtelen, hogy Mügelin *nem onnan merítette betoldásait.* Még bizonyosabbá teszi ezt az a körülmény, hogy e betoldás után Mügelin a Budai Krónikával egyezően *még egyszer tárgyalja* III. István, II. László és IV. István uralkodását. Kétségtelen ennek alapján, hogy Mügelin a Budai Krónika családhoz tartozó *codexet irt át* s interpolatióit más forrásból merítette. Különb en ez az ismétlés nem volna megmagyarázható.

A fenti négy fejezetnek (48—51) a Bécsi Képes Krónika interpolatióival megegyező bővítésein és az 52—55. fejezetek egyedül Mügelinnél fenmaradt elbeszélésein kívül különben Mügelinnek még másutt is vannak *elszórt rövid toldásai.*

Igy pl. Valerius Maximus fordításának emlékét őrzi, hogy az előszóban Orosius mellett *Valerius* nevét is beszúrja.

Az első fejezetben Nimródról szólva is van betoldása: *... »waz der erste tyranne und vand gewalt auf erden«;* majd később: *»derselbe ryss nemproth waz dreissig ein lang alz dy hystorien sagen und waz der erste tyranne der gewalt het funden.«* Mindez a többi szerkezetekben hiányzik; a Bécsi Képes Krónika mondja ugyan: *»ipse cepit esse potens in terra, quia per potentiam alios sibi submittebat«*, de e hely azért nem lehetett Mügelin forrása.

A 21-ik fejezetben Péterről szólva betoldja a *»do nam er (Péter) dy kunigin kesla all ir wirde und gewalt die sie in dem reich hett«* szavakat, a melyek krónikáinkkal szemben az altaichi annalesok felfogását tükröztetik vissza, noha közvetlen hatásról nem lehet szó.

Nem mutatható ki a 44. fejezet bővítésének forrása sem. Itt ezt írja Lászlórról: *»derselb kunig lasla kom an die stete die an dem mere ligen gen spalleten vnd gegen traqur vnd gegen Yadera*

do empfangen yn die purger erlich do verneut er den steten all ir hantvesten die sie gehabt heten von dem kayser von kriecken», a mi kétségtelenül Kálmánnal való összezavarásból származik.

Bővítés a 47-ik fejezetben Salamon megjelenése László udvarában. Ezt az eseményt említi Kézai és a Dubniczi Krónika is; közülök Kézaié szorosabban egyezik Mügel'n elbeszélésével.

Mügel'n :

... , pey kunig lasla zeiten wart er gesehen zu weysenspurg do nam er daz almußen von der hand dez heiligen kuniges sant lasla in munches gewande. Do wolt yn sant lasla gefangen haben und tarft nicht vor dem volke wenn er kein recht gen ym hett, do verkert sich der kunig salomon und kom in andern gewande aus der stat.

Kézai :

... in veste monachali deinde venit. Et cum Ladislaus frater eius in porticu Ecclesie Beatissime Virginis manibus propriis pauperibus elemosynam erogaret, ipse inter eos dicitur accepisse. Quem mox cognovit Ladislaus utem Ladislaus a distributione elemosyne inquiri fecit diligenter non quod ei nocuisset, sed ille malum presumens ab eodem successit inde...

Dubniczi Krónika :

Quadam vice veste monachali duobus solum contentus famulis albam regalem venit, Ibique de manu Ladizlai fratris sui elemosinam sumpsit, quem cum ladislaus cognovisset, timuit eum et diligenter requiri faciens potuerat eum invenire nullo modo.

A 60-ik fejezetben Gertrud megöletésénél elmondja, hogy a királyné testvére »*pischoff von Bamberg*«, ¹⁾ és hogy a királyné megöletése után Bánk bán »*nam ir belan vnd coloman von den arm vnd sprach meinen erbherren tun ich nicht.*«

A 69-ik fejezetben Róbert Károly törvénytelen fiának Kálmánnak említése a Pozsonyi Krónika megfelelő betoldásával egyezik.

Mügel'n :

In demselben iar ²⁾ het der kunig einen sun pey seiner ammen vnd nannte den coloman vnd machte in pischoff tzu rab.

Pozsonyi Krónika :

Eodem anno rex habuit filium de cumcubria ³⁾ sua, quam acceperat de Magna Insula Danubii, quem appellavit Colomannum.

¹⁾ Más kéziratokban helytelenül *Bobenberg*.

²⁾ 1318.

³⁾ Igy!

Ugyanezen fejezetben Lajos születésénél a helyet is megnevezi: »tzu plindenburg.«¹⁾

Utolsó toldásai Zách merényleténél a 70-ik fejezetben vannak. Nevezetesen elmondja a merénylet okát: »derselb viltzian do der kunigin pruder der kunig von polan kasmer genant sein tochter ym besloffen hett mit der kunigin willen ging fur den kunig«... és hogy Zách családján negyediziglen álltak bosszut: »darnach hies die kunigin Vilzians geslecht toten an das virde glid.«²⁾

Eltéktve azonban az itt említett helyektől, Mügeln minden tekintetben a *Budai Krónika* redactiójával egyezik. Mint már említettem is, annak rövid, kamita eredetet valló genesisét hozza; szerinte határozza meg a magyarok bejövetelének idejét és mindig hozzá csatlakozik a két szerkesztés kisebb eltéréseinél is. A mint a nyomtatott *Budai Krónika* Küküllei műve előtt Róbert Károly apuliai útjával végződik, úgy Mügeln is idáig kíséri az eseményeket. Sőt a *Budai Krónikával* egyezik Mügeln mindazon pontokon is, a hol a *Budai Krónikával* ellentétben a *Bécsi Képes Krónika* Kézaival hangzik egybe.³⁾

Újra hangoztatnom kell tehát, hogy azok az elszórt adatok, a melyek a *Bécsi Képes Krónika* interpolatiói közül mégis belekerültek Mügeln krónikájába, *semmikép sem árulják el Mügelnek közelebbi rokonságát a Bécsi Képes Krónika szerkesztésével.* Mügeln, a ki előtt egy a *Budai Krónika* családjához tartozó codex feküdt, ezekhez az adatokhoz azzal a négy fejezetre (52—55) terjedő összefüggő betoldással együtt juthatott, a mely Manuel császárnak II. Géza és III. István ellen folytatott küzdelmét tárgyalja. Hogy pedig ezt a részt Mügeln maga toldotta be az előtte fekvő szerkezetbe, azt semmi sem bizonyítja jobban, mint hogy az e fejezetben tárgyaltakat kétszer beszéli el. Ez a négy fejezet pedig a *Bécsi Képes Krónikában* egyáltalán nincs meg.

Kétségtelen lévén, hogy az a szöveg, mely Mügeln előtt feküdt, a *Budai Krónika* családjához tartozott, felmerülhet az a kérdés is, hogy e csoportnak melyik kéziratához áll tehát Mügeln legközelebb? s vajjon a ma ismert kéziratok egyike lehetett-e a német dalos forrása?

Legtávolabb áll Mügelntől kétségtelenül maga a nyomtatott *Budai Krónika*, melyről már ismételen volt alkalmam hangoztatni, hogy családjának legszélső tagja.⁴⁾ Mügeln az *Acephalus*-és *Sambucus*-codexekkel egyezve, Róbert Károly apuliai útjával

¹⁾ Visegrád.

²⁾ Hogy az ítélet tényleg negyediziglen sujtotta a családot, tudvalevő. A merénylet okát még egy névtelen olasz író is így adja elő.

³⁾ Összeállítottam: A *Budai Krónika. Századok*, 1902. 812—814. II.

⁴⁾ A *Budai Krónika. Századok*, 1902. 617—625. II.

ér véget, a Budai Krónika azonban Küküllei művének beszövése előtt még elmondja a visegrádi tanácskozást, néhány incidentiát, mely a sáskajáráson kívül mind visegrádi eseményeket tárgyal, majd a király halálát és a temetési pompákat, átszöve Csanád esztergomi érsek halotti beszédével, s befejezve az elbeszélést Károly király haláláról szóló metrumokkal. És a szövegben is vannak helyek, melyek a Budai Krónika közelebbi rokonsága ellen szólnak, míg Mügelnek csak egy olyan helye van, a hol a többi codexekkel szemben a Budai Krónikával egyezik. A rozgonyi csatában elesettek közt ugyanis említi a csupán a Budai Krónikában meglevő »Petrus castellanus de Beregh« nevét, de itt is mindjárt ezután olyanokat (Gurke fia Gurke és Péter fia Mihály) említ, a kik viszont a Budai Krónikában nincsenek meg. (69.)

A Budai Krónikával ellentétben kihagyja Imrénél a Sambucus- és Acephalus-codexben is hiányzó »et genuit filium nomine Ladislaum« szavakat is. (59.) A Sambucus-codexszel ¹⁾ egyezik a Budai Krónikával szemben akkor is, mikor a kalandozásoknál (15), a karinthiai betörésnél a karinthiai herceget »Eberhart«-nak nevezi,²⁾ és a bulgáriai kalandnál, mikor a Sambucus-codex »et civitates eorum destruentes« szavait is lefordítja: »und die stat badewe zustorten vnd verpranten.«

De viszont a *Sambucus*-codextól is lényegesen eltér Mügel leírása Velence alapításánál (8), a hol hozza csupán a Sambucus-codexben hiányzó »Veneti quidem sunt Troiani ut cronica canit veterum, post excidium enim Troie Aquilegie permanserunt, quam et fundasse perhibentur« szavakat, de azután kihagyja a következőket, a melyek pedig már a Sambucus-codexben is megvannak. Ez természetesen nem zárná ki annak a lehetőségét, hogy Mügel előtt ugyanaz a kézirat feküdt, mint a Sambucus-codex írója előtt, a ki itt tévedésből egy helyet kihagyott.

Még közelebb áll azonban Mügelhez az elején megcsonkult *Acephalus*-codex. Van Mügelnek III. Henrik Aba elleni hadjáratánál (24) egy helye: »an ein furt vnd tzoh do laytlich«, mely csak az *Acephalus*-codexben meglevő »facili vado« szavaknak felel meg. Feltűnő itt az is, hogy az *Acephalus*-codexben is megvan II. István uralkodásánál a Bécsi Képes Krónika interpolációjának nyoma, de Mügeltől eltérő alakban. Különben ennek közvetlen használata sem valószínű, mert a várkonyi jelenetről és Csanád esztergomi érsekről szóló betoldásainak Mügelnél semmi nyoma.

Még nehezebb a Budai Krónika családjának valamely elve-

¹⁾ A Budai Krónikában: *Bernhard*.

²⁾ Az *Acephalus*-codex itt még csonka.

szett codexét szintén kivonatoló *Pozsonyi Krónika* Mügelnhez való viszonyát megállapítani. Kivonat és fordítás sokkal kevésbé tartották meg az eredetinek sajátságait, semhogy pontosabban összehasonlíthatnók őket. Feltűnő egyezésük mégis, hogy egyedül ők ketten tesznek említést Róbert Károly törvénytelen fiáról Kálmánról. (69.)

Azt kétségtelenül kimondhatjuk, hogy Mügeln szövege az Acephalus- és Sambucus-codex szövegéhez áll közelebb, de ennél tovább már azért sem mehetünk, mert Mügeln átdolgozásában és fordításában a szöveg nem nyújt elég támpontot a pontosabb következtetésekhez.

De ha itt pozitívebb eredményt nem is érhetünk el, elég pozitív eredmény az, hogy Mügeln forrása a Budai Krónika családjához tartozott. Ez a szerkesztés pedig, úgy, a hogy Mügeln átvette, már *Nagy Lajos uralkodásának elején megvolt*. Megvolt tehát még az előtt az időpont előtt, a melyre Helm Mügeln magyarországi tartózkodását teszi (1346—1353). És tiszta dolog ezután az is, hogy a német nyelvű szöveg még a Bécsi Képes Krónika szerkesztésének kialakulása, tehát még *1358 előtt keletkezhetett*. Mindazok az adatok és okoskodások tehát, melyeket a krónikák ezen keletkezési rendjéhez s a fenti évszámokhoz fűztek, ezzel maguktól összedőlnek.

A *krónika fordítása* nem mondható sikerültnek. Mügeln, úgy látszik, gyors munkát végzett, a mely azonban nem igen volt alapos. Fordított a nélkül, hogy a fejezet tartalmával, — a melyen épen dolgozott, — tisztába jött volna. Forrásának szellemébe nem hatolt be, a tárgyat, melyet az feldolgozott, nem ismerte, s annak részletei, úgy látszik, nem is érdekelték. Így azután sok helyütt összezavarta az eseményeket. A hol nem találta meg az összefüggést, egybekapcsolt össze nem való dolgokat. Másutt csak a latin kifejezést látta, s értelmével sem sokat törődve, szószerint, de értelmetlenül fordított. Egyes esetekben pedig valóban érthetetlen felületességgel még a legvilágosabb dolgokat is elferdítette.

Forrását *rosszúl magyarázta* pl. a 37-ik fejezetben. Forrása ugyanis elmondja, hogy Nándorfehérvár ostroma után a görög császár nem küldött követeket Salamonhoz, hanem csak Géza herceghez, a ki azután görög foglyait szabadon is bocsátotta. Mügeln azonban az »ad regem autem Salomonem rex grecorum nequaquam misit« (t. i. nuncios) passust arra ferdíti, hogy Géza ugyan visszaküldte a foglyokat, de Salamon nem: »aber der kunig salomon wolt dem keyser die gevangenem nicht senden.«

Hasonló zavart csinál a következő 38-ik fejezetben is, hol a krónika elmondja, hogy Nis ostrománál kitört a vizsály a király

és a hercegek közt, s a királylyal már csak Géza szállt hadba, míg László »in partibus Nyr remansit.« Mügeln Nist (Nys castrum grecorum) — »die purg maur der krichen«-nek fordítja, s Nist és Nyirt összetévesztve e helyet így alakítja : »der hertzog ladisla tzoh fur die purgmaur vnd geysa tzoh zu dem kunige.«

Hogy mennyire nem ismerte a tárgyat és mennyire nem hatolt bele forrásának szellemébe, azt különösen a következő tévedések és ferdtések bizonyítják.

A 7-ik fejezetben Aldaricus góth királyból Maurinust csinál :

in quo quidem confictu Rex vnd maurinus der goten kunig
Gotthorum maximus nomine Al- wart erslagen.
daricus extitit interemptus.

A 30-ik fejezetbe nála a Bakony szigetté lesz :

in silua Bokon . . . in der ynseln die do heyst
bokon . . .

Forrása szerint I. Bélát összeomló trónja zúzta agyon, a mit a 32-ik fejezetben úgy fordít, hogy a király elesett és össze-törte magát :

Cerruente solio confractus cor- viel er vnd prach den leib.
pore . . .

A 64-ik fejezetben pedig *octavo*-ból *Otto*-t csinálva, azt állítja, hogy VIII. Bonifacius pápát a magyarok arra kérték, hogy királyukká tegye meg Ottót, holott a latin krónikában csak királyt kértek tőle :

a papa Bonifacio *octavo* regem, poten . . . von dem pobst daz
ut dicitur, petierunt. er in hertzog *otten* von pairn tzu
einem hern gebe.

Ez esetekhez járúl azután még néhány hajmeresztő for-dítás, mint pl.

a 14-ik fejezetben :

Capitaneus enim exercitus ex- der stand wann er ein haubt-
titit illo die . . . mann was des heres . . .

a 15-ik fejezetben :

Inter hec Hungari immobi- do tzugen die vngern gen
liter ad nullas partes perrexerunt *sibenpurgen* vnd waren do drew
iar . . .

a 23-ik fejezetben :

Omnes autem constitutiones et
exactiones quas Petrus rex secun-
dum consuetudinem suam stau-
tuerat, Aba rex in irritum re-
vocavit . . .

do widerrufen er all poss ge-
wonheit vnd beswerung des vol-
kes vnd gentzlich die vertilgt . . .

vagy a 24-ik fejezetben :

unde beatus Gerardus chana-
diensis episcopus canonica seve-
ritate regem corripuit et sibi pe-
riculum imminere predixit . . .

do starb yn der pischoff von
schanaden der hiess gerhart vnd
sprach daz wer ein sach seins
valles . . .

Ezek mellett a nyilvánvalóan fordítási nehézségekből származott ferdtések mellett vannak olyanok is, a melyek pusztá *felületesség* következményei. Ilyenek, hogy pl. a 34-ik fejezetben Bátor Opos tetteit egy »Martein« nevű hóshöz, Opos apjához (Opos, Martini filius) fűzi ; hogy — szerinte — a 41-ik fejezetben a vezérek előtt futó szarvas Sz. Péter egyházánál állt meg, holott ellenkezőleg ott tünt fel ; hogy a 63-ik fejezetben a dünrkruti csatáról ezt írja : »in demselben iare«, így 1273-ra téve az ütközetet a forrás 1276 évszámával szemben ; hogy ugyanott »Lorandus filius Thome«-t »lorand des kuniges sun«-nak fordítja s a tatárbetörés évszámát 1285-nek írja 1295 helyett. Hasonlókép tévesen Eger helyett Fehérvárott temetteti el Imrét. (59. fej.) II. Endrét is oda temetteti, holott a Budai Krónika szerint Váradon, egyéb krónikáink szerint Egresen temették el. (60. fej.) Téves V. István temetési helye is : Várad a Nyulak-szigete helyett. (62. fej. Ugy látszik, itt II. Endre temetkezési helyével zavarta össze.) A 64-ik fejezetben szerinte VIII. Bonifacius a legatusokat azért küldte, hogy III. Endrét segítsék, holott ellenkezőleg ép III. Endre ellen Róbert Károlyt jöttek támogatni. Téved a 71-ik fejezetben is, mikor a Bazaráb elleni hadjárat után Róbert Károlyt Visegrád helyett Fehérvárra vezet vissza. És felületességének élénk bizonyítéka a 72. fejezetben az is, hogy Endre herczegről először ezt mondja : »vnd kron ten den kunig andreas« s azután megmagyarázza, hogy miért nem koronázták meg.

Felületessége és tárgyának idegensége látszik meg a *tulajdonneveken* is, a melyek többnyire a felismerhetetlenségig el vannak torzítva. Álljanak itt ennek illusztrálására a következők : Thana — kana ; Evilath — cynlot ; Sabaria — solaria ; Tárnokvölgy — tarnukusch ; Kevezoa (Keveaszó) — kewofa ; Cezunmaur — temesway ; Sigismundus — Gygasmundus ; Rodanus — Jordan ; Zoard — zorad ; terram laboris — tertam labor ; Csigliamező —

velde chigula; Érdeleu (Erdély) — ercledeb, hereledeb; pons Bani — prucke painbichota; Kusid — kyend; Mons Noe — perg notze; Chaak (Csák) — kag; Chaakwa (Csákvára) — bakwara, kakawara; Balaton — palat; Seo (Sajó) — sawe; het-mogor — Ecciogior; gyak — tzyack; Volphgerus — vyolkomus; Houmburch — hennenberg; Altinburg — tultenpurg; Guillermi — gysterni; Guthkeled — gugulech, gugelech; Castrie — taste; Herford — Helffenstein; Boyoth — bolech, wolech, buloch; Emericus — enreich; Calvi Zirind — des kalen syrvides; in Jauriensem — gen mauri; Rex Ladislaus — kunig kesla; Vazul — wantzille, wantzull; Tykon (Tihany) — Eykon; Zug (szög ló) — zang; Zalonkemen — slachmunde, slanthmunde; Zolta — tzalta; Kutesk — kunkerly; Kyris-zug (Körösszeg) — zerezech, rezetsgh; Sáros — schaub, schays; Deseu (Dezso) — gessaw.

Úgy látszik, ezek a nehézségek, a melyek legyőzésére Mügelin többnyire kísérletet sem tett, készítették arra is, hogy forrásának egyes helyeit, még pedig nem kis számmal, ki is hagyja. Az idegen tárgy túlságosan nem érdekelte, sok kifejezést megmagyaráznia s lefordítania egyáltalán nem sikerült, sok helyt nem is értette meg, a mit forrása ki akart fejezni. És a mint nem bánta, ha fordítása értelmetlen, tulajdonnevei torzak voltak, úgy feltehetjük róla azt is, hogy a hol valamit nem értett, azt *kihagyta*. Mert hogy tekintélyesen megdézsmálta forrása szövegét, azt nem róhatjuk fel egyedül csak megcsappant érdeklődésének.

Az özönvíznél ugyan még szószátyároskodott, de már a Maeotis leírásánál kihagyott néhány helyet.¹⁾ A nórablásnál nem mondja meg, hogy miként lelték fel Dula leányait, s a Bereka név is hiányzik. Scythia leírásából alig vett át valamit; krónikáink zavara itt nagyon bénithatta, s csak a Don és Tagora leírását tartotta meg, felemlítve a körülfekvő népeket és leírva a szomszédos északi vidéket, de a legerfalk-kerechet említése nélkül.²⁾ Az 5-ik fejezetben kihagyta Attila hadi szerszámainak felsorolását és sátorának leírását, valamint az istállónál sem említi, hogy a nyergekkel együtt aranyból volt. A 6-ik fejezetben nem említi a hunok átkelését a Rajnán. A 7-ik fejezetben hiányzik Aetius neve, a 8-ikban az Attila által megostromolt déli városok sorából Jadra és Nona. Nagyobb eltérés van Aquileja ostrománál a velenceiek eredetét illetőleg is. Attila itáliai hadjáratának útját is összevonja, s a városok sorából kihagyja Trevisót, Paduát és Ferrarát. (8. fej.) Csaba feleségénél nem jegyzi fel kazár erede-

¹⁾ Kihagyta a *fluvius currentibus* kifejezést és ezt a passust: »Hii sunt filii et eorum posteritas. Persiden inhabitant regionem, statura et colore similes Hunis, tantummodo differunt parum in loquela sicut Saxones et Turingi.«

²⁾ 1. fejezet.

tét; a hunokra Magyarországon következett népek közül kimarad »Messianis, Sclavis«, de helyettök említi: »winden.« Attila uralmát 44 év helyett 48 évre teszi, Attila életkorát pedig kihagyja. (10. fej.)

A magyar történet bevezetését és Árpád genealogiáját Mügeln szintén kihagyja s a magyarok bejövetelének idejét is megrövidíti. (11. fej.)¹⁾ Kimarad továbbá a 11-ik fejezetből Álmos és halála. A kapitányok felsorolásánál kimarad a Beliud és Keán, és a Sz. István és Gyula közti küzdelem, továbbá Lél megletelepése és a Zoárd nemzetség említése. És végül kimarad itt a polemia is az ellen a vélemény ellen, hogy egyedül a hét magyar hódította volna meg Magyarországot. (13. fej.)

Több rövidítés történt az advenák jegyzékében is. (14. fej.) Így hiányzik Deodatusnál, hogy »de comitibus S. Severini de Apulia« származott, és kimaradt a Keledfiak bejövetelének oka és története is. Hasonlóképp áll a dolog a kalandozások elbeszélésénél. (15. fej.) A lombardiai kalandnál pl. kimaradt Padua, a »Lynthar Verceline civitatis episcopus« helyett pedig csak »ein pischoffen« áll. A Lélt és Bulcsut megboszuló seregnél hiányzik Eckhard lotharingiai herceg neve és Aquisgrana. Erősen megrövidült a Botond-monda is, nevezetesen a párbeszéd egészen kimaradt. Szent István születésének elbeszélése is rövidebb, mint a latin krónikában. Mihály, Vazul és Szár László neve s a születési évszám is kimaradt. (16. fej.) A Keán elleni hadjáratnál nem említi Keán nevét, csak a budai egyház alapításánál szól Keán kincséről. (18. fej.) Megrövidítette azután a Sz. István jobbjáról szóló helyet; ²⁾ kimaradt az »incidentia«, s Vazul bebörtönzésének helye, Nyitra sincs említve. (19. fej.) Rövidebbek a Sz. István feletti gyászról írottak is, a Péterre vonatkozó családi adatokat pedig Mügeln egészen kihagyta. (20. fej.) Nincsenek felsorolva a méltóságok sem, melyekben Péter a magyarokat melőzte, s kimaradt a Hungaria-Angaria szójáték. (21. fej.)

A pontos időmeghatározásokat, különösen az évszámokat Mügeln, a mennyire lehetett, kerülte. Már az előzőkben többnyire kimaradtak azok, s a továbbiakban idegenkedése a pontos dátumoktól még feltünőbbé lesz, mert forrásában innen sűrűbben fordulnak elő évszámok.

Aba és III. Henrik harczainál megint kihagyja Treysama és Tulln nevét (23. fej.); a negyven főur lefejeztetésénél nem említi, hogy ez Csanádon történt. Erősen megrövidítette a Henrik-

¹⁾ Do der keiser ott von swaben reychte in demselben iar.

²⁾ Kimaradt: »et ideo dextera illa misericors est in corpore exterius coram oculis Hungarie usque hodiernum diem.«

hez menekült urak futását és külföldi szereplését, Aba bukásánál pedig hiányzik nála Ménfő és a porfelhő mondája. (24. fej.)

Endre és Levente bujdosásának történetét is zavarossá teszi, hogy Mügeln nem említi meg, hogy a kunokhoz, majd Oroszországba mentek, s így úgy látszik, mintha a kun kaland Lodomérban történt s a hercegek ott is maradtak volna. Érdekes az is, hogy a kunokat, valamint a besenyőket is, következetesen *heyden*-nek fordítja. (25. fej.)¹⁾

Idáig a rövidítések többnyire csak pár szóra szorítottak. Mügeln elmondott mindent, csak az aprólékos adatok felsorolását tartotta feleslegesnek s főleg idő- és helymeghatározásokat, neveket és mellékes körülményeket hagyott el. Innen azonban már gyakrabban előfordúlnak erősebb összevonások is, mikor is az elbeszélésnek ugyanazt a tartalmát rövidebbre igyekszik vonni.

Igy a hercegek külföldi kalandja után a Péter elleni második összeküvést rövidíti meg erősebben (25. fej.), majd a Vata fiáról és Rasdiról írottakat, s kihagyja a krónikák Gelléltre vonatkozó »monachus erat de Rosacio« szavait. (26. fej.) A hercegek eredeténél is csak felemlíti, hogy némelyek szerint Vazul, mások szerint Szár László fiai, de a Vazultól való eredet elleni polemiát nem veszi át. (28. fej.) III. Henrik hadjáratainál kihagyja, hogy a császár a Zala és Zselicze felé jött be, s hogy az elfogott levelet Miklós püspök fordította le. Kihagyta itt a párbeszédeket is, továbbá a németek nagy nyomorának leírást és a Vértes-mondát, és megrövidítette Salamon és Zsófia (Judith) esküvőjének elbeszélését. (29. fej.)

Tudja, hogy Németországból három vezér jön Endre segítségére, de csak a cseh herceget említi; a másik kettőről csak később mondja, hogy azokat Béla szabadon bocsátotta (30. fej.), a mivel elárulja azt is, hogy az összevonásokkal sem volt sokkal szerencsésebb, mint a fordítással. Erősen megrövidíti Béla uralmát, s mint már korábban is, különösen a frázisokat hagyja el,²⁾ a mi által műve laposabbá és színtelenebbé válik, mint a milyen forrása volt.

Salamon királyságánál nem említi, hogy a király és Géza békéjét Dezső püspök közvetítette, hogy találkozási helyük Győr volt, hogy Salamont Pécs melyik templomában koronázták, hogy a pécsi székesegyház leégett, és hogy Salamonnak és Dávidnak azért nem voltak gyermekeik, mert Endre nem akadályozta meg Vatha öldöklését. (33. fej.) A kunok betörésénél is kihagyja a kunok által elpusztított vidékek közül ezeket: »Nyr, amnis Lopus,

¹⁾ Néha, különösen később, *tatter*-nek is írja.

²⁾ Kihagyja azt is, a mit a Budai Krónika a byzancziusról ír.

Zamus.« Nem említi Fancsika kémet »de Novo Castro«, a kerlés-hegyi győzelemnek pedig csak kimenetelét mondja el s hogy László megsebesült, de magát a Kerlés nevet sem jegyezte fel. Sz. László és a kun küzdelménél pedig elhagyja, hogy László a leányt a váradi püspök leányának nézte. (35. fejj.) A besenyők betörésénél elhagyja, hogy átkelésök a Száván »in campum Buziás« történt, hogy a dunamenti győzelem után a magyar sereg átkelt a folyón. Erősen megrövidítette és összezavarta a Nándorfehérvár felmentésére siető besenyőkkel folytatott harcot. A besenyő sereg vezérét eleinte Kazár helyett Jan-nak nevezi, holott ez a Jan a soproni seregek vezére volt, s ennek megfelelően Jan megjutalmazását is kihagyja. Hiányzik az is, hogy mily üzenettel csalták oda a besenyőket, továbbá az ostrom és a hadiszerek leírása és Nychota békealkudozása Gézával. (36. fejj.) Különös az is, hogy Vid az egész elbeszélésben csak egyszer fordul elő és sűrűbben csak a következő 37-ik fejezettől találkozunk vele. A görögországi hadjáratnál a Nis alóli visszatérés maradt ki. Kihagyta azután Mügelin Salamon ikervári tartózkodásának feljegyzését, és hogy Géza az ellene szótt ármányokról az Igfan erdejében vadászaton értesült. Megrövidítette Géza és Salamon megütközését, egészen kihagyva az átpártolók elítélését. (38. fejj.)¹⁾

A mogyoródi csata előzményeinél a látomásokat rövidítette meg, kihagyva, hogy a hercegek tanácskozása helyén Szent Péter kápolnája áll, és hogy a hercegek »Zingota« felé mentek a király elé. (39. fejj.) Az ütközet leírásából alig vett át valamit; csak kimenetelét, Vid elesét, Géza szomorkodását és Salamon futását említi; ez utóbbit hibásan »gen posan vnd pressbrug« e. h. »in Musun et Poson.« A csapatok elhelyezése és megütközése, Salamon átkelése Bátor Opossal Szigetfőnél, a foglyok felsorolása és Ottó herceg visszatérése mind kimaradt. (40. fejj.)

Gézánál is kihagyott Mügelin néhány adatot, pl. hogy a király Babocsát megerősítette, és hogy a Salamont segítő besenyők egy része a Fertőbe veszett. (41. fejj.)²⁾ Kihagyta azt is, hogy Salamon miként kért segítséget IV. Henriktől, a császár hadjáratánál pedig elhagyta a Vág, Sempte nevét, Bátor Opostetteit, a Vác alá vonulást, és erősen megrövidítette a német seregek megvesztegetését és lázadását. (42. fejj.) Megrövidítette azután Géza (43. fejj.) és László magasztalását és kihagyta a szent király nevének etymológiáját. Horvátország meghódításánál elhagyta Zolomér nevét s annak említését, hogy özvegye László

¹⁾ Bátor Opost itt is *mertein*-nak nevezi.

²⁾ A budai egyháznak tett adományoknál a pesti vámot csak »ein mawt«-nak, a három somogyi falut »mit mayerhofen vnd mit dorffern«-nak fordítja.

nővére volt. (44. fej.) László uralkodásából azonkívül még kimaradt Salamon pozsonyi időzése, támadása a kunok szövetségében (visegrádi fogságát Nyitrára teszi) és László egyházalapításai. (45. fej.)

Innen azután forrásának természete is megváltozik, összevonásra már nincs szükség, szép frázisok kihagyására nincs alkalom, sőt mellékes eseményeket sem igen lehet kihagyni, mert maga a forrás is igen sovány. De azért továbbra is vannak rövidítések. Az időmeghatározások mellőzése, ott a hol azok hosszú elbeszélésekben elvétele fordultak elő, eddig nem igen tűnt föl; innen azonban főképp rövidít, hogy elhagyja a *datumokat*. Már Géza (44. fej.) és László (47. fej.) halálózása datumát is elhagyta, majd elhagyja II. László (56. fej.), IV. István (57. fej.), III. Béla (58. fej.), Imre és III. László (59. fej.), Gertrud és II. Endre (60. fej.), IV. Béla (61. fej.), III. Endre (65. fej.), Mária királyné és László herczeg (69. fej.) halálózása, IV. István (57. fej.), II. Endre (60. fej.), IV. Béla (61. fej.), V. István (62. fej.), IV. László (63. fej.), III. Endre (64. fej.) koronáztatása datumát, továbbá IV. Béla Ottokár elleni háborújának (62. fej.), Róbert Károly bejövételének (64. fej.), Ottó bejövételének (67. fej.), Gentilis megérkezésének és a kiátkozásnak (68. fej.), László és Lajos herczegek születésének (69. fej.), Zách merényletének (70. fej.) és Károly király Apuliába indulásának és megérkezésének (72. fej.) időmeghatározásait.

A datumok mellett azonban még mindig akadnak más adatok is, a melyeket Mügelnek nélkülözhetőeknek tart. Így meg rövidíti II. Endre szentföldi hadjáratát, s elhagyja azt is, hogy Endre visszatérve, miként találta az országot (60.); IV. Béla holttestének átszállítását, az ebből kitört vizsályt és a király sírját (61.); V. Istvánnál II. Ottokár Rábcza-menti győzelmét és a bolgár hadjáratot. (62.) IV. László kunbarátságát, Fülöp bibornok küldetését, a király népszerűtlenségét és meggyilkoltatását is csak röviden említi. (63.) Kimaradt azután III. Endre apjának Istvánnak Arragoniába menekülésénél az ok, hogy miért menekült, valamint ravennai tartózkodása. Kihagyta a Róbert Károly származásáról szólókat (64.), a Venczelért menő főurat neveit, Venczel bejövételének körülményeit (65.), a budai bíró és a pápai követ (Miklós ostiai püspök) nevét is, valamint azt a megjegyzést, hogy e nálunk szerepelt legatust pápává választották. A budai papok egyházi átkáról szólókat (66.) meg rövidítette, a korona-mondát (67.) egészen kihagyta. Gentilis, István szerb fejedelem (68.) és Csák Máté seregei vezéreinek neveit is elhallgatta. Egészen kimaradtak azután megint: Omodé megölése, hogy Csák Máté a rozgonyi csata alkalmával Károly elé

ment, magának az ütközetnek helye s a keresztések döntő szereplése, a fehérvári székesegyház 1318 évi égése, a lippai monostor alapítása. (69.) Megrövidítette a Zách-féle merényletet is, kihagyva a királyfiak nevelőinek közbelépését, az örömet Zách bűnhődése fölött, Klára nevét, a másik Zách-leányra s a kivégeztetésre vonatkozó adatokat. (70.) És hasonlóképp járt el a Bazaráb vajda elleni hadjáratnál, a hol kihagyta a Róbert Károly szerencsés kormányzásáról szóló helyet, a szörényi eseményeket, az elesettek neveit, hogy sok oláh esett el, és hogy ez a vereség azért érte a királyt, hogy a magyarok el ne bizakodjanak. (71.)

Mindezek a *rövidítések* azonban Mügeln munkáján nem sokat könnyítettek, krónikája nem lett terjedelmében forrásánál lényegesen rövidebb. Így nem is nevezhetjük kivonatnak, mert Kézai, a Pozsonyi Krónika és a Bécsi Képes Krónikából keletkezett Müncheni Krónikánál minden rövidítései mellett is jelentékenyen bővebb. Ennek következtében nagyon téves felfogás is volna azt hinni, hogy e mű nem a Budai Krónika szerkezetének, hanem egy rövidebb szövegnek fordítása, mert e szerkesztés lényeges részei mind megvannak benne, az egyes részek terjedelemre is mindig arányban állanak a Budai Krónika illető részeinek terjedelmével, — még a Salamon és a hercegek küzdelméről szóló rész sincs erősebben rövidítve, mint egyéb fejezetek, — s a rövidítések többnyire csak pozitív adatok (datumok, nevek, helyek) és fellengző frázisok kihagyásai. E rövidítések közben különösebb tendentia sem vehető észre, hacsak abban, hogy III. Henrik hadjáratánál a németek nyomorának festését elhagyja és más vereségeiknél is a színezést, a frázisokat mellőzi, nem látjuk az író nemzeti érzését.

A Mügeln-féle német krónikának azonban a rossz fordítás bűne mellett *nagy érdeme* is van; az t. i. hogy az *1152—1167 éveknek* egy önálló, másutt fenn nem maradt és a Bécsi Képes Krónikába bejutott interpolatiókkal világosan összefüggő, *közel egykorú történetét* őrizte meg. Ez a rész négy fejezetre (52—55.) terjed, s mint már fentebb is kifejtettem, nyilvánvalóan Mügeln betoldása az általa másolt alapszövegbe, mert azután még egyszer elmondja ez eseményeket a Budai Krónika családjában meglévő alakban.

A betoldott fejezetek elseje: »*Wie der kunig von kriecheu kom in ungerlant vnd wie die ungeru streit mit im*«, II. Géza görög háborúit tárgyalja. A végén még van ugyan egy a Budai Krónikából származó rész, —

Budai Krónika:

Regnavit autem annis viginti,
mensibus tribus, diebus quindecim

Mügeln:

der kunig geysse waz zweintzig
iar gewaldig drew monad vnd

cim. Et genuit quatuor filios, Stephanum et Belam, Arpad et Geysam. Migravit . . . cuius corpus Albe quiescit. funftzehen tag, vnd hett vier sun stephanum belam arpadum vnd geysam, vnd starb vnd leyt begraben tzu weyssenburg.

de különben az egész fejezet új, többi krónikáinkban meg nem lévő adatokat tartalmaz.

Két görög hadjáratot mond el, kétségtelenül az 1152-ikit és az 1155-ikit. Az elsónél elmondja, hogy Géza távollétében *Mánuel* Magyarországra tört s nagy zsákmánnyal indult vissza, de: »do der keyser . . . nu kom gen pulgrey« utólérte őt Géza, a ki sok görögöt megölt »vnd legt sich fur pulgrey vnd tzwang sie vnd nam do silber vnd gold vnd grossen raub vnd tzo wieder gen vngern.« Kétségtelenül hiteles is előadásának az a része, mely elmondja, hogy Géza az orosz hadjáratból egyenesen Mánuel betörésének megbosszulására sietett, — így mondja ezt el *Kinnamos* is, — de hogy a magyarok nagy győzelmet arattak volna, sőt még nagy zsákmánnyal is tértek volna vissza, arról más nem tudósít, sőt *Kinnamos* büszkélkedve adja elő, hogy Géza ajánlotta fel Mánuelnek a fegyverszünetet.¹⁾ A levágott görögök különben *Borics* visszavonuló seregének emberei lehetnének.

Nagyobb a megegyezés a görög tudósításokkal az 1155-iki hadjáratnál, a midőn *Mügel*n szerint »verparg sich der kunig geysa drey tag in welden«, s azután oly mérszárilást vitt véghez a görög seregben, hogy »keyner plaib der die mer doheim kunt thet.« A vereséget szenvedett sereg a *Tzintzilukész* *Vazulé*, a melylyel Géza testvére, a későbbi IV. *István* is megfutott. Még *Kinnamos* is elismeri a szörnyű vereséget s csak annyiban enyhíti, hogy szerinte az *István* herczeg kíséretében lévő magyarok mind elestek, és a görögök közül is sokan hullottak el.²⁾ Csak a cselvetést nem erősíti meg más író, ezt azonban a körülmények valószínűvé teszik.³⁾

*Mügel*n egyetlen *gyanús adata* az, a mely ezek után következik: »darnach sant der kunig geysa gen saders in dalmacia daz die venediger betwungen vnd betwang die stat tzu seinem reich.« Nem lehetetlen, hogy itt valami zavar történt s ez adat arra vonatkozik, hogy midőn *Mánuel* 1150-ben Szerbiába tört, Géza a délvidékre seregeket küldött, *Kinnamos* tudósítása szerint is Dalmácia védelmére.

A következő fejezetben (53.) *Mügel*n azt mondja el, hogy *III. István* ellen bejöttek nagybátyjai, kik eddig Konstantinápoly-

¹⁾ *Kinnamos*, Lib. III. 10—11.

²⁾ *Kinnamos*, Lib. III. 19. Ὁσωνων μὲν τῶν σὺν τῷ Στεφάνῳ γεδόν τι ἅπαντες, Ῥωμαίων ἢ πολλοὶ ἔπισσον.

³⁾ *Pauler* is elfogadja. Id. m. I. 373. 1.

ban tartózkodtak, hogy IV. Istvánnak »gab . . . der keyser von kriechen sein swester«, hogy II. László királylyá lett s testvérének Istvánnak az ország harmadát, a hercegséget engedte át, hogy Lukács esztergomi érsek kiátkozta Lászlót, és hogy László nemsokára meg is halt.

Mindez teljesen hiteles is. A testvérek bejövetelét, László királyságát *Kinnamos* is megerősíti.¹⁾ István hercegsége is valószínű, *Kinnamos* is mondja, hogy mint trónörököszt »uram«-nak szólították. Lukács érsek szerepléséről pedig *Gualterius Mapes* ²⁾ és az a *rövid krónika* is tudósít, a melynek egy-egy példányát Bécsben, Münchenben és Zágrábban őrzik.³⁾

A következő (54.) fejezetben *Mügel* IV. István uralmát adja elő. Lukács érsek az ő megkoronázásában sem vett részt, sőt megjövendölte a bitorlónak (weissagt ym), hogy »sein reich ein poss end schold nemen.« Nemsokára el is pártoltak tőle az emberek; III. István megütközik vele és a praetendens menekülni kénytelen. Menekülése közben *Dióson* egy *Elek* nevű ember házában pihent meg, a ki azonban mikor házajött, elfogta az elűzött királyt és kiszolgáltatta III. Istvánnak. Csak Lukács érsek tanácsára eresztették szabadon, mire Mánuelhez ment segítséget kérni. Mánuel be is jött, de be kellett látnia, hogy Istvánt vissza nem helyezheti, s ezért el is ejtette e tervet. István különben nemsokára meghalt.

Ezek is hiteles adatok. Hitelességüket szintén *Kinnamos*,⁴⁾ *Gualterius Mapes* és az említett rövid krónika tudósításai erősítik meg. A fejezetnek csak egy adatát nem említi más kútfő: István diósi pihenését és elfogatását. De már *Pauler* is elfogadta hitelességét s ezt illetőleg azt írta, hogy e tényt, bár implicite, megerősíti *Kinnamos*, mikor elbeszéli, hogy IV. Istvánnak magyar csapatai, hozzá teljesen hasonló rokonát vele összevévesztvén, azt elfogták és III. Istvánnak átadták, s azt mondatja Mánuellel IV. Istvánhoz: »Ime most már másodszer tanultad megismerni a magyarok érzelmeit irántad.«⁵⁾

Az utolsó fejezet a sorban: »*Wie der keyser von kriechen kom gen vngern und streit mit kunig belan.*« (55.) Ennek bevezetése zavaros, mert III. István öcscsét *Bélát* minden átmenet és magyarázat nélkül királynak nevezi: »*Darnach wuchs der kunig bela kunig stephans des wenigen pruder an weysheit an tugent an dem hyngen vil vngern und dynten ym vnd geschrieben dem*

¹⁾ *Kinnamos*, Lib. V. 1.

²⁾ *Történelmi Tár*, 1878. 170—172. l.

³⁾ Ismertettem a *Századok*-ban, 1905. 529—539. l.

⁴⁾ *Kinnamos*, Lib. V. 5.

⁵⁾ *Pauler* id. m. I. 640. 500. jegyzet.

keyser von kriecheu daz das kunigreich zu vngern von recht sein were.« Különösen ez utóbbi passus hézagot sejtet, mert elég jól jellemzi az állapotot, a nélkül azonban, hogy Mánuel politikájának változásáról és Béla herczeg Konstantinápolyba kerüléséről tudósítana. S kétségtelenné teszi ezt a hézagot, hogy az a hadjárat, melyhez az idézett mondat bevezetésül szolgál, 1167-ben folyt le, s így az 1163—1166 évek eseményei hiányznak, pedig ezalatt Mánuel ugyancsak nem volt tétlen, s a görög hadak is többízben jártak az ország déli szélén.

Magáról a hadjáratról csak azt mondja el, hogy a görögök átkeltek a Száván s a Dénes vezérlete alatt álló magyar sereget csúfosan megverték, úgy hogy Dénes maga is alig menekülhetett. Ez a néhány adat meg is egyezik *Kinnamos* bő leírásával.¹⁾

Az ez után következő szavak: »darnach wart der kunig und der hertzog bericht miteinander, daz dem kunig das kunigreich plaib und dem hertzogen das hertzogthum,« — bizonyára a Szerémség és Dalmácia átengedésére vonatkoznak.

De Mügelnek még ezután is van egy adata: »darnach starb der hertzog bela kurtzlich und ligt begraben tzu gran.« Világos, hogy ez a Béla herczeg nem azonos a későbbi III. Bélával, a ki Mügel szerint is III. István után trónját elfoglalta. Hogy ki lehetett, arra egy 1167-iki oklevél vet világosságot, melyben III. István a »*mihí et filio meo*« kifejezést használja.²⁾ III. István 1166-ban vette nőül Ágnest, II. Henrik osztrák herczeg leányát, fia tehát 1167-ben születetett, s így Mügel adata reá vonatkozhatik. Az itt említett Béla herczeg nemsokára az 1167-iki háború után halt meg, s ebből magyarázható az is, hogy ez az Árpád-házi herczeg máshol nem fordul elő s neve is csak itt van említve.³⁾

Ha mármmost az egész részen végig tekintünk, el kell ismerünk tudósításainak *hiteles* voltát. Csak három adatra vonatkozólag nincs más tudósításunk is. Ezek közül II. Géza dalmáciai hadjárata nyilván tévedés, IV. István menekülését és elfogatását azonban *Kinnamos* is sejteti, Béla herczeg halálát pedig okleveles adattal hozhatjuk kapcsolatba.

Feltűnő legfeljebb e tudósítások *hézagossága*, különösen az 1163—1167-iki hézag. Itt Mügel forrásában kellett lenni valaminek, a mit nem vett át, különben nem volna értelme, hogy úgy beszéljen Béla herczegről, a mint e fejezetben teszi. S ha ehhez hozzátvetjük azt, hogy Mügel nemcsak interpolációiban, hanem magának a Budai Krónika alapszövegének átírásában is gyakran lényeges részeket hagyott ki, úgy jogunk van feltenni

¹⁾ *Kinnamos*, Lib. VI. 7.

²⁾ *Fejér*: Cod. Dipl. II. 179. 1.

³⁾ V. ö. *Wertner*: Az Árpádok családi története, 318—320. 1.

azt, hogy forrását itt is hasonló felületességgel rövidítette meg. Ezt a felületességet árulja el II. Géza és Mánuel küzdelménél a »pulgrey«, és Mánuelnek az elűzött IV. István érdekében való betörésénél a Tisza (teyss) mellett a »tyber« említése is.

A Mügeln által felhasznált hiteles leírás kétségtelenül közel egykorú írótól ered és feltétlenül szerves összefüggésben állott azon feljegyzésekkel, melyekből a Bécsi Képes Krónika írója interpolált.¹⁾ Ezt a szerves összefüggést elárulja az is, hogy Mügeln a Bécsi Képes Krónika interpolatióival rokon betoldásokkal együtt szúrta e részt krónikájába. Bizonyos azonban az is, hogy Mügeln nem a Bécsi Képes Krónika útján jutott bővítéseihhez, — hiszen néhol többet tud, s az 52—55. fejezeteket nem is vehette onnan, — hanem valószínűleg különálló conceptiójukban használta azokat, bár az is valószínű, hogy forrását ezen a helyen is minden élénkségétől megfosztva és részleteit elmellőzve, szárazon és színtelenül írta ki. De még e száraz és színtelen előadás mellett is ez krónikájának legérdekesebb része, fentartása pedig Mügelznek legnagyobb érdeme.

II.

Mügeln német szövegének eredetét tisztázva, áttérhetünk a *Rimes Krónika* kérdésére is.

Krónikánk ezen versificatiója csak egy példányban maradt reánk, a melyet a bécsi császári udvari könyvtár őriz 3352. számú codexében. A XV. századból származó kézirat különben *csonka* művet őrzött meg, a mely már II. Géza uralkodásánál megszakad.

Szerzője nincs megnevezve, de már *Wilmanns* Mügelnek tulajdonította a krónikát, a mit azonban a magyar írók nem fogadtak el.²⁾ *Wilmanns* értekezésében³⁾ philologiai alapon szólt a kérdéshez, s mind a nyelvből, mind a német versformákból következtetve, feltétlenül németnek tartotta az író.⁴⁾

A költemény szerkezete igen komplikált s tényleg meistersänger munkájára vall. Az egész négy részre oszlik, a melyekben, egy-egy prózai bevezetés után, a különböző versmértékek oly sorrendben ismétlődnek, a mint az első részben előfordulnak. Az első és második rész szerkezete teljesen megfelel, a harmadik

¹⁾ V. ö. erre vonatkozólag: A Budai Krónika. *Századok*, 1902. 741—752. és 811—829. l.

²⁾ Marczali állást is foglalt ellene, mert Mügeln német krónikájából visszakövetkeztetve nem tartotta őt elég jártasnak a latin nyelvben arra, hogy ilyen költeményeket szerezzon. *Kütfők*, 57. l.

³⁾ *Wilmanns*: Ein lateinisches Gedicht Heinrichs von Müglin. *Zeitschrift f. Deutsches Alterthum*, II. 155—161. l.

⁴⁾ V. ö. a *reisa*, *clenodium*, *herus* szavakat.

részben azonban két-két versforma közé egy-egy új versalak van betoldva, és hasonlókép a megszakadt negyedikben is, a hol azonban a sorrend kissé felbomlott. Az egésznek a schemája tehát ilyen :

I.	II.	III.	IV.		I.	II.	III.
1.	12.	23.	43.				33.
2.	13.	24.	44.		7.	18.	34.
		25.	45.				35.
3.	14.	26.	46.		8.	19.	36.
		27.	47.				37.
4.	15.	28.	48.		9.	20.	38.
		29.	49.				39.
5.	16.	30.			10.	21.	40.
		31.					41.
6.	17.	32.			11.	22.	42.

A betoldott szakaszok divatos és híres versalakok: 31. aurea nota mensurata Vrawenlob Rhetoris (der goldene Ton Frauenlobs); 33. nota mensurata Regumspogin Rhetoris quae Paratwyse dicitur (Grundweise, kurzer Ton); 35. nota mensurata Tytterel Wolframi de Eschenpach et Rhetoris (Titrelstrophe Wolframs von Eschenbach); 39. nota curie mensurata illiterati Rhetoris; 41. nota curie mensurata Fortis Popponis Rhetoris (Boppes Hofton); 45. nota mensurata quae nigra spina dicitur Nythardi Rhetoris (Neidharts schwarzer Dorn); 47. nota curie mensurata Cancellarii Rhetoris (des Kanzlers Hofton, különbözik tőle); 49. nota mensurata quae Crudon dicitur Reymari de zwetel Rhetoris (Ehrenton Reimars von Zwetter).¹⁾

A 37-ik strófa versalakját, noha »in nota curie mensurata Mulich Rhetoris« van írva, már *Bartsch* Mügelin formájának tartotta, mert egy heidelbergi kéziratban Müglins Hoftonnak neveznek egy verset, a mely egy kolmári kéziratban *Mulichs Hofton* néven fordul elő.²⁾

Wilmanns ezt az okoskodást nem tartotta helytállónak. Ő a 25. 27. és 29. versszakokból indult ki, melyek *in nota mensurata autoris* vannak írva. Ezt a három, a szerző szerint sajátjának nevezett versformát vizsgálta meg, s arra az eredményre jutott, hogy a 25-ik strófa versformája megvan Mügelin egy hosszú költeményében, a 27-iké mint *Boppes Hofton* vagy *langer Ton*, a 29-iké pedig *grüner Ton* néven ismeretes.³⁾

Ebből kétségtelen volt, hogy a szerző sajátjának nevez egy

¹⁾ U. o. 156—158. l.

²⁾ U. o. 159—160. l.

³⁾ U. o. 160—161. l.

strófát, mely világosan Mügelné (25.), és egy olyat, mely ugyan más néven ismeretes, de a melyet Mügel szeretett használni (Boppes Hofton 27.), s így joggal is lehetett rá következtetni, hogy a költemény Mügel szerzeménye, annál is inkább, mivel a szöveg a latin krónikákkal szemben véges-végig *Mügel német krónikájával egyezik*.

Mint hogy azonban Wilmanns egész okoskodása a kérdés formai oldalát tanulmányozta, és ellentétes vélemény is hangzott el, Wilmanns okoskodását *Roethe* még kiegészítette.¹⁾

E szerint Mügelnek vannak eltérései a latin szövegtől, a melyek németiségére vallanak, s mindezen helyeken egyezik vele a Rimes Krónika; megegyeznek azonban más eltéréseknél és különösen a tulajdonnevek írásában is. Ezenkívül pedig a költő nem is meríthette anyagát Mügelből: »da *das latein der vorlage* noch zuweilen, wenn auch ganz auffallend selten, *durchschimmert* (zb. 7. *communitas*. 42. *Waka et sui complices*) und da die verse ganz *vereinzelte details mit den übrigen chroniken gemein haben*, welche Mügel fehlen, so die rifei montes 7. den astur 10.« Ha tehát a két művet nem egy író írta, úgy mindkettőnek egy kéziratból kellett merítenie, a melynek német írójától származnak a latin szöveg németesítései, hibái, önkényes változtatásai és betoldásai is.

Roethe ezen hozzászólásával a kérdés belső argumentumok alapján el is van döntve. Mert azt mindenki elismerte, hogy a Rimes Krónika írója Mügel alapján dolgozott. Az egyezés a részletekben is oly feltűnő, hogy ezt nem lehetett kétségbe vonni. A mint tehát Roethe Mügel német szövegével szemben mégis talált egyezéseket a latin szöveggel, kétségtelenné vált, hogy ezek egy latin krónikából valók. Ha azonban az író előtt latin textus feküdt volna, nem kellett volna Mügel német szövegéhez ragaszkodnia. A latin textus nyomai tehát csak *reminiscentiák* lehetnek, a melyek csak a költő emlékezetében éltek.

Mert ha összehasonlítjuk Mügel német művét és a Rimes Krónikát, azt találjuk, hogy mindazon fentebb említett helyeken, a hol Mügel a latin szövegtől akár rövidítés vagy bővítés, akár félremagyarázás vagy a tulajdonnevek elferdítése által eltér, ott a Rimes Krónika is mindig szorosan egyezik vele.

Fel is sorolok néhány esetet ennek élesebb kidomborítása kedvéért.

¹⁾ Heinrichs von Mügel ungarische Reimchronik. Zeitschrift für deutsches Alterthum, XXX. 345—350. 1.

Mügel'n pl. betold egy passust (1.) Nimród magasságáról, a mely kivüle csak a Rímes Krónikában (5.) van meg: ¹⁾

derselbe ryss nemprot waz	Nemprot avus Hunorum
dreissig eln lang alz dy hystorien	<i>Me recolo legisse,</i>
sagen vnd waz der erste tyranne	<i>Triginta cubitorum</i>
der gewalt het funden.	In longum exitisse.

A hol Mügel'n változtatott a szövegen (2.), ott a Rímes Krónika is (6.) őt követi. Így pl. a hunok bejövételének idejénél, melyet Mügel'n 328-ból 1028-ra változtatott:

Anno Christi *millesimo*
Octavoque vicesimo.

Hasonló a viszony Attila franciaországi hadjáratánál is, a hol Mügel'n Chalons nevét Kölnre változtatta. (7.) ²⁾ E helyen a Rímes Krónika is Coloniát ír. (9.) Attila Hispániába küldött seregének nagyságát (65,000 ember) Mügel'n korábban említi, mint a latin szöveg, s a Rímes Krónika is ugyanazon kapcsolatban hozza e számot.

Attila visszatérése után a latin krónikák szerint őröket küldött a világ négy tája felé. Ebből Mügel'n (8.) és a Rímes Krónika (11.) tornyokat csinál:

vnd het lassen pawen <i>turn</i> von	Tunc Athyla construxit
tzittambria vntz an den rein.	A Buda per Germaniam
	<i>Turres usque Coloniám.</i>

I. Béla halálánál is a »*corruyente solio confractus corpore*« szavakat hasonlóan alakítják át:

<i>viel</i> er vnd prach den leib (32.)	Tandem <i>ruens</i> de equo
	Ex iure Dei aequo . . . (44.)

Bátor Opos tetteit is egyezőleg atyjának *Mártonnak* (latin szövegeinkben: Opos, Martini filius) tulajdonítják. Mügel'n csak Martein-nak nevezi a hőst (34.), és Márton a Rímes Krónikában (46.) is:

Tunc ibi Gygas cernitur
Qui a *Martino* sternitur.

A tulajdonneveknél is a Mügel'nnél előforduló alakok ismétlődnek a Rímes Krónikában. Ezeket felsoroltam már fentebb, s így itt csak néhány kirívó esetet akarok említeni.

¹⁾ Említi Roethe is, id. h. 349. l.

²⁾ Említi Roethe is, id. h. 349. l.

A catalaunumi ütközet után említik krónikáink Rheims elpusztítását (Remensem civitatem, scilicet capitalem urbem Gallicorum), a mit Mügelin (7.) így fordít: »tzo h er fur gent die stat in. flandern«, a minek megfelelnek a Rímes Krónika (10.) e sorai: ¹⁾

Atque urbem *Gandensium*
Virtutemque *Flandrensium*
In feritate ensium
Ut funditus destruxerat.

A kalandozásoknál a Dux Saxonie-t Mügelin *lantgraff von durningen*-nek fordítja (13.) és *Lantgravius* v. *Princeps Thuringorum*-nak nevezi a Rímes Krónika is. (20.)

Az augsburgi ütközetnél előforduló »a *flumine ylixici*« kifejezést Mügelin kéziratai »von *vlreichs, ulrichspach, ulreichspach*« alakban adják vissza, és *Ulrichsbach* a neve a Rímes Krónikában is.²⁾

Legfeltűnőbb azonban ez az egyezés a kihagyásoknál. Mügelin majdnem minden fejezetben kihagyott néhány adatot, s mindezek hiányzanak a Rímes Krónikából is.

És Roethe mégis talált *egyezéseket a latin szöveggel*, mint a *communitas* (7.), *Waka et sui complices* (42.) szavak ismétlődése a Rímes Krónikában; a *montes Rifei* (7.) és az astur (10.) előfordulása, noha ezek Mügelinnél kimaradtak.³⁾

Vannak azonban ezeknél még *feltűnőbb egyezések a latin szöveggel*.

Attila Hispániába ment seregénél a latin szövegnek megfelelőbb, ha a Rímes Krónika (9.) ezt írja:

Hispaniam intravit
Mortis timens pericula,

mert Mügelin nem tud az Attila előtti nagy félelemről, csak ezt írja: »dy torften ny gen panonia komen dieweil. daz kunig etzel lebt.« (7.)

Az is feltűnő, hogy Attila északi hadjáratánál Mügelin a »*super Dacos*«-t »*gen den marken*«-re fordítja (8.), a Rímes Krónika azonban megint *Daciá*-t ír. (10.)

Kétségtelen bizonyító erővel bír már ezután az, hogy a Rímes Krónika Deodatus advenánál (22.) ezt írja: »*comes Apulensium*«, holott Mügelin forrásának »*de comitibus S. Severini de Apulia*« szavait kihagyta. (14.)

¹⁾ Említi Roethe is, id. h. 349. l.

²⁾ Említi Roethe is, id. h. 349. l.

³⁾ Id. h. 350. l.

Még élesebben bizonyít, hogy a kalandozásoknál (a lombardiai kalandnál) Mügeln elhagyta *Padua ostromát* (15.), a Rímes Krónika azonban (23.) említi:

*Deinde Paduanam
Urbem cum multis portis
Fregerunt Lombardorum.*

Legfeltűnőbb pedig, hogy a Rímes Krónika (19.) vitatkozik az ellen a nézet ellen, hogy a hét magyar hódította volna meg Magyarországot, noha Mügeln (13.) ezt a polemiát is kihagyta. Az eredeti latin szöveg s a Rímes Krónika összefüggése itt is félreismerhetetlen.

A Mügelnnél kihagyott hely:

Assignant enim hanc rationem solam, quam vulgus dicit Septem Hungaros. Si ergo septem soli sunt Hungari cum familia et non plures familie, uxores, filii et filie accipi possunt servi et ancille. Numquid enim cum tali familia regna possunt expugnari. Absit.

A Rímes Krónika:

Nam hoc apparet breviter,
Et demonstratur leviter,
Quod plures nationes
Quam septem horum fuerant
Pannoniam qui rexerant.
Nam generationes
Septem nihil proficerent
Hunorum sed deficerent
In tali regione.
Ergo cum reverentia
Quiescat haec sententia
Absque seditione.

Ezek után semmi kétség sem foroghat fenn az iránt, hogy a Rímes Krónika írója, noha Mügeln német szövege alapján dolgozott, *tudomással bírt a latin krónika oly helyeiről is, melyeket Mügeln német szövege át nem vett.* Azt pedig nem tehetjük fel, hogy a Mügeln szövegéhez való oly *szolgai ragaszkodás* után, mint a milyet a Rímes Krónika elárúl, a szerző ennek szövegét egyes helyeken, aprólékos adatoknál, valamely latin szövegből ellenőrizte volna. Annál kevésbé képzelhető ez, mert latin költőnek csak könnyebb lett volna latin szövegből dolgoznia, mint németből, a melyről összehasonlítás esetében különben is láthatta, hogy nagyon torzult. Azt is kizártnak tartom, hogy létezett volna egy oly latin szöveg, mely krónikáinkat latinúl, de németes fordulatokkal és torzításokkal írta volna át, s hogy ezt használta volna Mügeln is és a Rímes Krónika is. Ki van ez zárva, mert a Mügelnnél és a Rímes Krónikában egyező németes fordulatok a Rímes Krónikába csakis forrásából juthattak bele, azt pedig nem tételezhetjük fel, hogy egy latin krónikát fordulataiban

németesítve írának át. Ellene szól ennek összes latin krónikáink szoros stílusos egyezése.

Igy tehát elfogadhatjuk Roethe conclusióját : »Ich bin auch überzeugt, dass Mügelin zuerst die lat. prosachronik ins deutsche übertrug und dann im wesentlichen auf dem grunde seiner übersetzung, aber mit gelegentlicher benutzung der lat. vorlage, villeicht nur mit reminiscenzen an sie, die lat. verse in angriff nahm.«¹⁾

Elfogadhatjuk ezt annál inkább, mert külső argumentum is bizonyítja. A költő »nota mensurata autoris«-nak nevez egy olyan formát, melyet a német irodalom Mügelin formájának ismer, és egy olyat, mely más néven ismeretes ugyan, de a melyet Mügelin utánozni szeretett. A második bevezető is (dicsőítése Lajos királynak) stilisztikailag és tartalmilag Boppes *Lobspruch*-jával függ össze, s ezt a strófát Mügelin szintén pontosan utánozta.²⁾ És végre a *harmadik bevezetésben* leírt vihar is fordulataiban szorosán egyezik Mügelin egy hasonló tartalmú német költeményével.³⁾

Ezek után tehát kimondhatjuk, hogy a *Rimes Krónika szerzője szintén Mügelin Henrik*. Ha itt szabadabban dolgozott is, ha költői szabadságot vett is magának, s az unalmasat, szárazat elhagyta, máshol költői fordulatokkal gazdagította tárgyát, azért a szerző azonossága mégis kétségtelen. Költői fordulatokban eléggé gazdag is Mügelin verses krónikája, adatokban azonban *csak két helyen tartalmaz eredetit*. Attila galliai hadjáratával kapcsolatban Gent (Rheims) elpusztításánál (10.) beszúrja :

Tunc in obtentum gratiae
Perichtam sororem Athylae
Philippus princeps Franciae
Uxorem prece duxerat.

A Keán elleni hadjáratnál pedig (30.) a budai egyház alapításával kapcsolatban említi :

Quod tandem consumavit
Rex Bela largitate
Qui nepos fuit regis.

A műről egyéb mondani valóm nem lévén, hadd térjek még egyszer vissza a szerző *életrajzi adataira*. Fentebb már emlí-

¹⁾ Roethe id. h. 350. l.

²⁾ Id. h. 350. l.

³⁾ Kiadta Müller.

tettem, hogy a német írók ezen adatok chronologiai rendbeszedésével nem boldogultak, már azért sem, mert a magyarországi tartózkodásról, főleg pedig a mi krónikáink eredetét illeti, téves fogalmaik voltak.

Minthogy Mügel'n német krónikája nem a Bécsi Képes Krónika, hanem a Budai Krónika alapján készült; az oly sok zavart okozó *1358 évszámot* a combinatiókból teljesen eliminálhatjuk.

És azt hiszem, hogy a fenti sorokban sikerült leszámolnunk Lorenz és Helm azon felfogásával is, hogy a Rímes Krónika *a német fordítás előtt keletkezett*. Ez teljesen ki van zárva; a fejlődési sor: Budai Krónika — Mügel'n német krónikája — Rímes Krónika, világosan áll előttünk. Ezzel pedig egy második nagy tévedést és vele az életrajzi adatok rendbeszedésének egy nagy akadályát háritottuk el. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy ezután az életrajzi adatok elrendezése könnyebben fog sikerülni, hanem csak azt, hogy egy körülményt, a mely eddig sok zavart okozott s nagyon akadályozta az elrendezést, mint helyt nem állót, figyelmen kívül kell hagynunk.

Kétségtelen tény, hogy Mügel'n, német krónikáját a Budai Krónika családjának valamelyik szövege alapján fordította le. Kétségtelen az is, hogy a Rímes Krónika a német szöveg alapján készült, de a latin szöveg némi reminiscentiái is átcsillámlanak rajta. Ezt a sorrendet azonban Helm nem tudta elfogadni, mert szerinte Mügel'n *ifju* volt még, mikor a Rímes Krónikát írta, ifjunak pedig, minthogy az 1346-ban elhalt János cseh királyt még megverselte, az ötvenes évek második felében már nem igen nevezhette magát.¹⁾

Ifjuságát pedig a Rímes Krónika kezdő soraiból következteti: »De culmine dignitatis huius seculi *iuvenili rationis vomere* noster gliscit animus quasdam veritatis historias perarare. Nam si *adulti historiographi* principum gentilium gesta quondam actica describere, quanto dignius et differentius«... A »*iuvenili rationis vomere*« szavak ragadják e következtetésre. De szerény véleményem szerint itt sem a »*iuvenili rationis vomere*«, sem az »*adulti historiographi*« kifejezést nem lehet szó szerinti értelmében venni. Ez az előadás módjára, könnyedségére, az előző történetírókkal szemben modern voltára vonatkozik. Már a *iuvenilis* és *adultus* szembeállítása elárulja, hogy e két szót a fordulat kedvéért használja. Az »*adulti historiographi*« semmiesetre sem értelmezhető szó szerint, és akkor a vele kapcsolatban álló *iuvenilis*

¹⁾ Beitrage zur Gesch. der deutschen Sprache und Litteratur, XXI. 243. l.

is átvitt értelmű. És e mellett szól a prologus tertius is, a hol hasonló fordulatban használja az *adultus* és *senium* szavakat :

His Cythia *adulta*
 Nam quaestione multa
 Haec patria inventa
 Et *senio* retenta.

A meistersänger önteltsége szólal meg Mügelnben, a ki a prózában író krónikással szemben ifjui bájt lát abban az előadási módban, hogy a minnesängerek kaptafájára régi latin krónikánk tartalmát ráhúzza.

Ez az adat tehát nem bizonyítja azt, a mit Helm benne látott, és még ha nem volna is oly világos az átvitt értelem, még akkor is sokkal parancsolóbban bizonyít a magyar krónikák keletkezése rendje Helm feltevése ellen.

De Helm egy igen becses adattal is járult a chronologiai rend megállapításához. Figyelmeztetett arra, hogy a német krónika ajánlásában Mügeln *IV. Rudolf* herceget egyszerűen *hertzog*-nak nevezi. Az 1358 július 20-án trónra került *IV. Rudolf* ugyanis már 1359 június 18-án felvette a *palatinus archidux* címet s viselte 1360 szeptember-haváig, mikor is le kellett róla mondania; 1361 végétől kezdve azonban megint használta az *archidux* nevet, kijelentve, hogy csak a palatinusi méltóságról mondott le.¹⁾ E szerint a német fordítás csak 1358 júliusa és 1359 júniusa, vagy 1360 szeptember 5-ike és 1361 vége közt keletkezhetett. Minthogy *IV. Rudolf* magasróptú terveiről 1359 után sem mondott le, s Mügelnnek ezt, ha nála tartózkodott, tudnia kellett, valószínűbbnek tartom, hogy a krónika fordítása még 1359 júniusa előtt készült.

A kérdés mármost az, hogy hogyan jutott Mügeln a magyar krónikához. A Rímes Krónikát Nagy Lajosnak ajánlotta, s így akkor kétségtelenül őt is szolgálta. Csakhogy ez későbbi időbe esik, s így a magyarországi tartózkodás is későbbre teendő. Kérdéses marad tehát: vajjon a krónika Ausztriában került-e a költő kezei közé, vagy pedig már 1359 előtt is megfordult-e Magyarországon?

Hogy Mügeln forrását Ausztriában szerezte volna meg, az legalább is valószínűtlen. Valószínűnek kell tehát tartanunk, hogy még a *IV. Rudolf* hercegnek ajánlott német szöveg megszerkesztése előtt megfordult nálunk is. *Wilmanns* szerint 1346-ban jöhetett be, mikor Lajos király *IV. Károly* császár leányát,

¹⁾ Helm id. h. 242. l.

Margitot eljegyezte. Margit azonban 1349-ben (Wilmanns szerint tévesen 1353-ban) meghalt, s Wilmanns véleménye szerint ekkor távozott volna Mügeln Ausztriába.¹⁾

Ez azonban összefüggésben van a *cseh udvarnál* való tartózkodásával. Mert Mügeln nemcsak János királyt verselte meg, hanem »*Der meide cranz*« című költeményében IV. Károly császárt is. Minthogy pedig Károlyt császárnak nevezi, ez a költemény kétségtelenül 1355 ápr. 5-ike, vagyis a császárrá koronázás után készült. Schröer e költemény egy helyének félreértésével Mügeln még Károly tanácsosának is meg akarta tenni,²⁾ de ennek tarthatatlanságát Helmnek sikerült bebizonyítania.³⁾ De ha a császári tanácsnak nem volt is tagja, kétségtelen, hogy Károly idejében is Csehországban tartózkodott. Lorenz, hogy ezt az adatot az előbbiekkal összeegyeztesse, két csehországi tartózkodást feltételezett, s a másodikat 1370 utánra tette.⁴⁾ Helm nézetének ez nem felelt meg, s ő a második prágai tartózkodást nem is erre az időpontra, hanem az ötvenes évek legvégére, tehát szerinte a Rímes Krónika és a német szöveg iratása ideje közé teszi.⁵⁾ Ha Wilmanns nézetét fentartjuk, tényleg két prágai tartózkodást is kell felvennünk. De 1370, tehát a stiriai tartózkodás utáni idő, Mügeln pályájának legvégén nagyon önkényes. Helm magyarázata pedig a magyar krónikák alapján tarthatatlan.

Sőt a két prágai tartózkodás helyett szükségesebbnek tartanám két magyarországi tartózkodást feltételezni. Mügeln ugyanis két krónikája közül a rimest ajánlotta Nagy Lajosnak. Akkori magyarországi tartózkodása tehát már a német fordítás utáni időkbe esett. És nem valószínű, hogy a IV. Rudolfnak ajánlott német szöveg forrását Ausztriában szerezte volna meg. Kétségtelen azonban az is, hogy a magyar viszonyokat nem valami behatóan ismerte, még a Rímes Krónika írásakor sem, s így azt hiszem, hogy magyarországi tartózkodásai nem lehettek valami huzamosak.

A IV. Rudolfnak és Nagy Lajosnak ajánlott magyar krónikák különben valószínűvé teszik, hogy ezek a két fejedelem *szövetkezései révén* készültek. Pontosabb időpontot azonban így is nehéz volna megállapítani. Nagy Lajos még Rudolf apjának, Albert hercegnek idejében két ízben, 1356-ban és 1357-ben

¹⁾ Zeitschrift für deutsches Alterthum, II. 161. l.

²⁾ Sitzungsberichte d. kais. Akademie, LV. 453. l.

³⁾ Beiträge zur Gesch. der deutschen Sprache und Litteratur, XXI. 240—241. l.

⁴⁾ Deutschlands Geschichtsquellen, II. 284. l.

⁵⁾ Id. h. 245. l.

járt Bécsben az osztrák hercegekkel szövetséget kötni; ¹⁾ majd atyja halála után Rudolf látogatott el 1359 augusztus elején Pozsonyba e szövetség megújítására. ²⁾ 1360 május 16-án megint Nagyszombatban találjuk, a mikor ott volt IV. Károly is, s a mikor e két fejedelem nemcsak kibékült, de szövetséget is kötött egymással. ³⁾ E szövetség nem tartott soká, mert 1361 december 31-én Rudolf már azért járt Pozsonyban, hogy Károly ellen Nagy Lajossal szövetkezzék, ⁴⁾ sőt 1362 márczius 10-én Budán még az elfoglalandó birtokok feletti osztozkodás ügyében is létrejött a megállapodás a szövetséges társak közt ⁵⁾, s 1362 július 3-án még egyszer megfordult Rudolf Pozsonyban. ⁶⁾

Mindezek a találkozások alkalmat szolgáltathattak volna arra, hogy Műgeln az egyik fejedelemtől a másikhoz menjen. De még így is fenmarad a kérdés: vajjon Csehországból Magyarországba avagy Ausztriába került-e? Ha a 'Csehországból való távozás oka a császárral való *összezördülés* volt, úgy valószínűbb, hogy Magyarországba jött, mert Nagy Lajos és Károly király közt Margit királynénak 1349-ben bekövetkezett halála után csakhamar elhidegült a viszony. Rudolfhoz ily réven csak az 1359 májusa és 1360 szeptember 5-ike közti első elhidegülés idejében juthatott volna. Ebben az esetben azonban a magyar krónikának Ausztriában kellett volna kezei közé kerülnie, s a fordítás 1360 szeptember 5-ike és 1361 vége közt keletkezett volna, a mi nem nagyon valószínű. Ha ellenben *békés connexiók* révén jutott Károly királytól a másik udvarba, úgy valószínűleg Rudolfhoz ment, még pedig azon a réven, hogy a herceg Károly

¹⁾ *Pór*: Nagy Lajos király szövetkezése IV. Károly császár ellen. *Századok*, 1900. 291. l.

²⁾ Aug. 2-án keltez innen. *Huber*: *Gesch. des H. Rudolf IV. von Oesterr.* 185. l.

³⁾ *Huber* id. m. 190. l.

⁴⁾ *Huber* id. m. 77. és 197. l. Némi erőltetéssel talán a Rímes Krónika keletkezését össze lehetne kapcsolni ezzel az alkalommal, a midőn Lajos, legalább Dlugoss szerint, anyja megsértett becsülete miatt indított háborút Károly császár ellen; t. i. ha a prologus:

Ut Noe pudicitiae
Firmamentum atque via
Ut Simeon justitiae
Famam in Te superavit
Virtutum nunc iudicium
Tuens iustos sauciavit
Mucrone legis vitium...

szavait erre vonatkoztatjuk. De ezt más adatnak is támogatni kellene.

⁵⁾ *Pór* id. m. *Századok*, 1900. 306. l. — *Huber* id. m. 81. l. Ez alkalommal azonban Rudolf nem jött el.

⁶⁾ *Huber* id. m. 201. l.

király leányát bírta nőül. Ez esetben azonban az átköltözésnek még 1359 tavasza előtt kellett történnie.

A csehországi tartózkodást minimális számítással az 1346—1355 évek közé kell tennünk. Ha Prágából Nagy Lajoshoz került, innen leghamarább 1356-ban kerülhetett volna Ausztriába, a hol 1358 július és 1359 június-hava, vagy esetleg 1360 szeptember 5-ike és 1361 vége közt kellett a magyar krónikát lefordítania. Ez esetben vagy az 1359-iki, vagy az 1361-iki szövetkezés alkalmával kerülhetett vissza Nagy Lajoshoz, s a Rímes Krónika szerkesztése ideje mindjárt ezutánra volna teendő. Ha ellenben Károlytól Ausztriába ment, esetleg már 1356-ban juthatott Magyarországra s ugyancsak a szövetkezések alkalmával kerülhetett vissza Ausztriába, majd megint hazánkba.

Ezutáni pályáját pedig még sűrűbb homály takarja. Csak annyit tudunk, hogy *Valerius Maximus* fordítását 1369-ben ajánlotta *Pettaui Hertnidnek* (†1385). Azután már semmi adatunk sincs róla.

Igy tehát Mügeln két magyar krónikájának írása idejét 1358 és 1369 közé kell tennünk. A német fordítás ugyanis 1358 előtt nem keletkezhett s a Rímes Krónikának már 1369-ben meg kellett lennie. Így ugyan egy hosszú decennium az az időszak, melyre a krónikák írása idejét tehetjük, de adatok hiányában pontosabb korhatárokat, legalább egyelőre, nem állapíthatunk meg.

